

MA-Thesis: Nederland en het naoorlogse Ruhrgebied

Welk beleid trachtte de Nederlandse regering te voeren met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog?

Kabinet-Beel I (1946-1948) Bron: ANP, 3 juli 1946 Den Haag

Naam: Maarten Linssen

Student ID: 3690156

E-mail: m.linssen1@students.uu.nl

Docent: Martijn Lak

Woorden: 13513

Datum: 8 juni 2023

Inhoud

Abstract	3
1. Inleiding	4
<i>Historiografie</i>	6
<i>Casuselectie</i>	9
<i>Onderzoeksvraag</i>	10
<i>Onderzoeksmethode</i>	11
<i>Onderzoeksopzet</i>	11
2. De handelsrelatie tussen Nederland en Ruhrgebied in Duitsland	13
<i>Het Ruhrgebied</i>	13
<i>De economische relatie tussen Nederland en het Ruhrgebied voor de Tweede Wereldoorlog</i>	13
<i>De handel tussen Nederland en het Ruhrgebied tijdens de Tweede Wereldoorlog</i>	16
<i>De handel tussen Nederland en het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog</i>	17
<i>Conclusie deelvraag I</i>	18
3. De conferenties van Jalta, Potsdam en Londen	19
<i>De Conferentie van Jalta</i>	19
<i>De Conferentie van Potsdam, het einde van de oorlog met Duitsland</i>	20
<i>De Zesmogendhedenconferentie in Londen</i>	21
<i>Conclusie deelvraag II</i>	22
4. Internationale intenties en reacties met betrekking tot het Ruhrgebied aan de hand van de conferenties	24
<i>Intenties en reacties Frankrijk</i>	24
<i>Intenties en reacties Groot-Brittannië</i>	26
<i>Intenties en reacties Verenigde Staten</i>	28
<i>Intenties en reacties Sovjet-Unie</i>	30
<i>Conclusie deelvraag III</i>	31
5. Het Nederlandse compensatievraagstuk met betrekking tot het Ruhrgebied	33
<i>Annexatie Duits grondgebied en grenscorrecties</i>	33
<i>Gestolen goederen en middelen</i>	35
<i>Buitenlandse directe investeringen (FDI) in Duitsland</i>	36
<i>Conclusie deelvraag IV</i>	37
6. Reactie en beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied	38
<i>Regeringsbeleid tijdens de Londense kabinetten (1940-1945)</i>	38
<i>Regeringsbeleid tijdens kabinet-Schemerhorn - Drees (1945-1946)</i>	39
<i>Regeringsbeleid tijdens kabinet-Beel I (1946-1948)</i>	40
<i>Regeringsbeleid tijdens kabinet-Drees I (1948 - 1951)</i>	42
<i>Conclusie deelvraag V</i>	43
7. Conclusie: welk beleid hanteerde de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog	44
<i>Conclusie Hoofdvraag</i>	45
8. Literatuur	48

<i>Primaire bronnen</i>	48
<i>Secundaire bronnen</i>	51

Abstract

Het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied na de Tweede Wereldoorlog kenmerkt zich door vergelding en herstellen van de handelsrelatie. Een ambivalente situatie. De Nederlandse regering wilde richting het volk duidelijk laten zien dat er een grote schadevergoeding werd geëist. De internationale context en de economische afhankelijkheid van Duitsland maakte dit ingewikkeld. Als schadevergoeding niet mogelijk was, moest een vergoeding in grondgebied volgen. Dit staat haaks op de nauwe handelsrelatie die Nederland en Duitsland door de geschiedenis heen met elkaar deelden. Beide economieën waren sterk afhankelijk van elkaar. Dit onderzoek beschrijft het beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog en hoe dit werd beïnvloed door zowel interne als externe factoren. De Nederlandse roep om vergelding maakte geleidelijk plaats voor beleid gericht op economisch herstel van beide landen.

Keywords: Ruhrgebied, Nederlands Regeringsbeleid na Tweede Wereldoorlog, het Duitse vraagstuk, ambivalent regeringsbeleid.

1. Inleiding

De Amsterdamsche Bank tekende in haar kwartaalrapport van oktober 1947 op dat Nederland baat had bij een goed functionerend Ruhrgebied. Zonder een welvarend Ruhrgebied zou Nederland het fundament missen waarop de Nederlandse economie was gebouwd.¹ De economische relatie tussen Nederland en Duitsland kent een lange geschiedenis. Vanaf de achttiende en negentiende eeuw groeide de economische band tussen het Nederland en de verschillende Duitse Rijnstaten. In 1815 leidde de oprichting van de *Centrale Commissie voor de Rijnvaart* tot stabiliteit en verbondenheid in de regio's langs de oevers van de Rijn in Nederland en Duitsland.² Transport via het spoor verving in veel Europese gebieden het transport via de binnenwateren. Door tolheffingen en overheidsbemoeienis werd vervoer via binnenwateren steeds duurder ten opzichte van transport via het spoor. In 1868 werd door liberalisering de concurrentiepositie van de Rijnvaart verbeterd. Met de Conventie van Mannheim werd overheidsregulatie en het heffen van tol op de Rijn verboden. De Rijnvaart werd hierdoor een goed alternatief voor transport via het spoor.³ Deze factoren versterkten in de achttiende en negentiende eeuw de economische band tussen Nederland en verschillende Duitse Rijnstaten.

De Rijnvaart speelde een belangrijke rol voor de Nederlandse havengebieden van Rotterdam en Amsterdam. Deze havens waren belangrijk voor de distributie van goederen tussen Europa en de rest van de wereld.⁴ Nederland had een groot economisch belang bij het Ruhrgebied. Het Ruhrgebied groeide vanaf 1850 uit tot hét industriële centrum van Europa, waar veel landen van afhankelijk waren. Het Ruhrgebied was ook afhankelijk van de Rotterdamse haven en de Rijnvaart voor de aanvoer van goederen. De Rijnvaart, voornamelijk tussen Rotterdam en het Ruhrgebied, zorgde tijdens het interbellum voor 15% van de Duitse import. Bovendien was Duitse voedselvoorziening afhankelijk van Nederland voor de import

¹ Amsterdamsche Bank, 'Economische en financiële toestand van Nederland, Derde kwartaal 1947 nr. 78, in: *Economische kwartaaloverzichten 1945 – 1949*. Inzage: Nationaal Archief, 'Inventaris van de archieven van de hoofdbank van de Amsterdamsche Bank NV en van hierbij gedeponeerde archieven, (1609) 1871-1964 (1993)', Toegangsnummer 2.18.32, inventarisnummer 914, aldaar 6-7.

² J. Schenk, *The Rhine and European security in the long nineteenth century* (Routledge 2020) 165 en 168.

³ H.A.M. Klemann en J. Schenk. 'Competition in the Rhine Delta: Waterways, railways and ports, 1870–1913', *The Economic History Review* 66, nr. 3 (2013) 826-847, aldaar 844.

⁴ H.A.M. Klemann, *Nederland 1938-1948: Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002) 35-36.

van agrarische producten.⁵ Hierdoor hadden Nederland en Duitsland op economisch vlak wederzijdse belangen.⁶

Op 10 mei 1940 viel Duitsland Nederland binnen. De Nederlandse regering en het Koningshuis waren genoodzaakt omwille van de oorlog op 13 mei 1940 naar Groot-Brittannië te vluchten. Op 15 mei 1940, na hevige bombardementen op onder andere Rotterdam, gaf Nederland zich over. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het Ruhrgebied een belangrijk doelwit voor de geallieerde bombardementen. De geallieerde bombardementen hadden als doel de industriële capaciteit van het Ruhrgebied te vernietigen en daardoor de bevoorrading van wapentuig aan het oorlogsfront te belemmeren. De bombardementen op het Ruhrgebied begonnen in 1940 en duurden tot aan het einde van de oorlog in 1945.⁷ Na de Tweede Wereldoorlog konden de fabrieken de productie weer relatief snel hervatten, het probleem lag vooral in de toevoer van grondstoffen over de zwaar beschadigde infrastructuur.⁸

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd, in voorbereiding op de overgave van Duitsland, van 4 tot 11 februari 1945 een conferentie gehouden in Jalta. Het was een conferentie tussen de geallieerden en de Sovjet-Unie en ging over de toekomst van Duitsland na de oorlog. Belangrijke onderwerpen waren de verdeling van Duitsland in verschillende bezettingszones en de wijze van schadevergoeding door Duitsland. Op 8 mei 1945 gaf Duitsland zich onvoorwaardelijk over. Tijdens de Conferentie van Potsdam van 17 juli tot 2 augustus 1945 werden door de Sovjet-Unie en de geallieerden onderhandelingen gevoerd over Duitsland. De conferentie werd gehouden tussen de leider van de Sovjet-Unie Jozef Stalin, President Harry S. Truman van de Verenigde Staten en Premier Winston Churchill van het Verenigd Koninkrijk. De uitkomsten van de conferentie werden vastgelegd in het Verdrag van Potsdam op 1 augustus 1945.⁹ Na verkiezingen in het Verenigd Koninkrijk werd Churchill tijdens de conferentie vervangen door Clement Attlee. In de jaren '45 - '47 stond de samenwerking tussen de verschillende bezettingsmachten sterk onder druk, maar hield stand door gezamenlijke belangen. Nadat het in 1947 duidelijk werd dat de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie verschillende doelen nastreefden met het Duitse grondgebied en bilaterale oplossingen niet meer mogelijk leken, werd in 1948 tijdens de Conferentie van Londen de toekomst van West-

⁵ M. Lak, *Tot elkaar veroordeeld: de Nederlands-Duitse economische en politieke betrekkingen tussen 1945-1957* (Hilversum 2015) 13.

⁶ J. Schenk, Havenbaronnen en Ruhrbonzen. Oorsprong van een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie tussen Rotterdam en het Ruhrgebied 1870–1914. (Rotterdam 2015) 63, 192 en 327-328.

⁷ R.J. Overy, *Blood and Ruins: The Great Imperial War, 1931-1945* (Londen 2021) 576-588.

⁸ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 51.

⁹ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. V.H. Cassidy, *Germany, 1947-1949: The Story in Documents* (Washington 1950) 47-57.

Duitsland besproken. In Londen kwamen de drie Westelijke bezettingsmachten en de Benelux bijeen. In Warschau kwamen vervolgens de Sovjet-Unie en Oost-Europese landen bijeen als reactie op de Conferentie van Londen.

De resultaten van de onderhandelingen tijdens de conferenties van Jalta, Potsdam, Londen en Warschau hadden effect op de economisch relatie tussen Nederland en Duitsland. Door handelsbeperkingen werd handel vrijwel onmogelijk. Nederland was niet betrokken bij de Conferentie van Jalta en Potsdam, maar wel tijdens Conferentie van Londen.¹⁰ De Nederlandse reactie op de conferenties was niet eenduidig. Enerzijds was er de wens voor vergelding op Duitsland in de vorm van herstelbetalingen, restitutie van gestolen goederen en de annexatie van een gedeelte van Duitsland. Anderzijds was er het bijzonder grote economische belang dat Nederland had bij een welvarend Ruhrgebied groot vanwege de handelsrelatie.¹¹ Zonder Duits herstel zou de Nederlandse economie niet herstellen.

Historiografie

De relatie tussen Nederland en Duitsland in de twintigste eeuw is veelvuldig en vanuit verschillende perspectieven beschreven. Historicus Friso Wielenga benaderde de Nederlands-Duitse relatie vanuit het spanningsveld tussen de bilaterale betrekkingen en de vraag om compensatie voor de Tweede Wereldoorlog. Wielenga benaderde bovendien de algemene verhouding tussen beide regeringen.¹² De politieke invalshoek die Wielenga gebruikte is weinig onderbouwd met relevante economische argumenten en heeft een sterke focus op spanningen in de Nederlands-Duitse relatie. Hierdoor is er te weinig oog voor de sterke afhankelijkheden tussen beide landen. Toch was het werk van Wielenga uit 1989 baanbrekend voor zijn tijd, omdat hij met zijn onderzoek niet aansloot bij publicaties uit de jaren zeventig die voornamelijk gericht waren op de economische positie van Nederland ten opzichten van Duitsland. Zo blijkt uit de bundel van diplomaat Marnix Krop, dat de opbloei van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog nauwlettend werd gevolgd. In het werk van Krop werd Duitsland voornamelijk beschreven als potentieel gevaar.¹³

¹⁰ Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal (hierna: HTK), 'Nota omtrent de resultaten van de Internationale Conferentie van Parijs inzake de Duitse herstellerveranties', 1-2.

¹¹ HTK 1946-1947, W. van Boetzelaer, 'Memorandum van de Nederlandse Regering nopens het door de geallieerde mogendheden ten aanzien van Duitschland te voeren beleid', kamerstuknummer 383 ordernummer 1, aldaar 2.

¹² F. Wielenga, *West-Duitsland: Partner uit noodzaak: Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Utrecht 1989) 5.

¹³ M. Krop (red.), *Burengerucht: Opstellen over Duitsland* (Deventer 1978) Passim.

Historicus Duco Hellema en Martijn Lak schrijven beide over de gevolgen van de handelsrestricties opgelegd door de geallieerde bezettingsmachten. Hierdoor werd de handel tussen Nederland en Duitsland vrijwel onmogelijk. De verplichte afrekening van export in dollars worden door Hellema en Lak als belangrijkste voorbeeld gegeven van de verschillende restricties.¹⁴ Een uitwerking van het gevoerde beleid door de Nederlandse regering met betrekking tot de restricties zouden een goede aanvulling zijn op deze publicaties. De handelsrestricties door de geallieerde bezettingsmachten zijn door Historicus en econoom Werner Abelshauser beschreven vanuit Duits perspectief. Hij schrijft dat het überhaupt lastig was handel te drijven met de vier bezettingsmachten en gaat in op de ingewikkeldheden die de opsplitsing van Duitsland in bezettingszones met zich meebrachten. De opsplitsing betekende dat het Duitse economische model geheel aangepast moest worden, de grote Duitse afzetmarkt was immers opgesplitst in vieren.¹⁵ Hij gaat hierbij nauwelijks in op de Nederlandse rol in de Duitse economie en gaat voorbij aan wederzijdse afhankelijkheden.

Naast de handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland is er veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van de Conferentie van Jalta en Potsdam, de onderhandelingen tussen de Sovjet-Unie en de Geallieerden, en de verdeling van Duitsland in verschillende bezettingszones.¹⁶ Er is minder onderzoek gedaan naar de uitwerking van de Conferentie van Jalta en Potsdam op buurlanden van Duitsland zoals Nederland, België en Denemarken, laat staan welk beleid de verschillende regeringen voerde. Deze landen waren zwaar geraakt door de oorlog. In Nederland waren grote delen van steden verwoest en lag de infrastructuur grotendeels in puin.¹⁷ Over de reactie van de Nederlandse regering op de Conferentie van Jalta en het Verdrag van Potsdam is met name verouderd overzichtswerk beschikbaar.¹⁸ Er is echter weinig geschreven over de reactie van de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied na de verschillende conferenties.

Lak geeft een algemene beschouwing van de Nederlands-Duitse handelsrelatie vóór, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Lak schrijft over de economische gevolgen van de verwoesting van de infrastructuur en Nederlandse Rijnvloot en de gevolgen daarvan op de

¹⁴ D. Hellema, *Neutraliteit & Vrijhandel, De Geschiedenis Van De Nederlandse Buitenlandse Betrekkingen* (Utrecht 2001) 127; Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 133.

¹⁵ W. Abelshauser, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte Seit 1945* (Bonn 2004) Passim.

¹⁶ R.G. Hughes, 'Unfinished business from Potsdam: Britain, West Germany, and the Oder-Neisse line, 1945–1962', *The international history review* 27, nr. 2, 259-294, aldaar 259-262; M. Shally-Jensen, 'Defining documents in American history: The cold war (1945-1991)' (Salem 2016) 3-16; S.M. Plokhly, *Yalta: The price of peace* (New York 2010) 15-75; Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 21; Klemann, *Nederland 1938-1948*, 27-31.

¹⁷ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 12 epiloog* (Den Haag 1969) 290.

¹⁸ Wielenga, *West-Duitsland*, 5.

handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland.¹⁹ Een artikel van Lak over de Nederlands-Duitse handelsrelatie geeft een meer specifiek beeld van het Nederlandse belang bij een herstelde Duitse economie na de Tweede Wereldoorlog. Doordat de twee economieën sterk vervlochten waren, was een Duits herstel van groot belang voor een florerende Nederlandse economie.²⁰ Tevens heeft economisch historicus Ben Wubs uitgebreid geschreven over de wederzijdse economische belangen tussen Nederland en Duitsland. Wubs is hierbij specifiek ingegaan op de situatie waarin multinational Unilever zich bevond.²¹ Het werk van Wubs laat duidelijk zien dat bedrijven over landsgrenzen heen opereren, nationaal gericht beleid is daardoor zeer beperkend voor multinationals.

Lak geeft in een verdiepend artikel en in zijn overzichtswerk een heldere uiteenzetting over de Nederlands-Duitse handelsrelatie via de Rijnvaart. Het Ruhrgebied komt hier als één van de belangrijke bestemmingen van de binnenvaartschippers aan de orde, maar er wordt niet specifiek ingegaan op de reactie en het beleid van de Nederlandse regering op het Ruhrgebied.²² Econoom Jozias Wemelsfelder gaat in op de Rijnvaart tussen Nederland en Duitsland. Hij schrijft: “Het is algemeen bekend hoe de Nederlandse Rijnvaart (...) onder de invloed van de exporterende industrie in het Roergebied is gegroeid”.²³ Wemelsfelder gaat tevens in op de beleidskeuzes van de Nederlandse regering met betrekking tot de Rijnvaart, maar richt zich niet specifiek op het Ruhrgebied.²⁴

Het beleid van andere landen met betrekking tot het Ruhrgebied is omvangrijk. Hier is veel werk over beschikbaar. Zo schrijft historicus Martin McCauley in zijn boek over het Amerikaanse regeringsbeleid ten opzichte van het Ruhrgebied, de bezettingszones en de verschillende conferenties.²⁵ Hij toont duidelijk de wijziging van Amerikaans beleid aan rond 1947. Historicus Rolf Steininger beschrijft hoe het Verenigd Koninkrijk de toekomst van het Ruhrgebied beschouwde als onderdeel van de Britse bezettingszone.²⁶ Hij beschrijft duidelijk

¹⁹ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 130-139.

²⁰ M. Lak, ‘The Netherlands has no interest in a poverty stricken, emaciated Germany. Dutch-German financial relations, 1945-1957’ *Historische zeitschrift* 307 (2018) 692-732, aldaar 706.

²¹ B. Wubs, *Unilever between reich and empire, 1939-1945: International business and national war interests* (Londen 2015).

²² M. Lak, ‘The Rhine in ruins: The consequences of World War II for the Rhine shipping between the Netherlands and Germany, 1945 to 1957’ *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte / Journal of business history* 60, nr. 1 (2015) 75-96; Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 179-220.

²³ J. Wemelsfelder, *Het herstel van de Duits-Nederlandse economische betrekkingen na de Tweede Wereldoorlog* (Leiden, 1954) 115.

²⁴ *ibid.*, 121.

²⁵ M. McCauley, *Origins of the Cold War 1941-1949* (Londen 2016) 15, 41 en 82.

²⁶ R. Steininger, ‘Die Rhein-Ruhr-frage im kontext Britischer Deutschlandpolitik 1945/46.’ *Geschichte und Gesellschaft*, nr. 5 (1979) 111-66, aldaar 116.

hoe de Britse regering invloed in het economisch waardevolle Ruhrgebied wilde behouden maar dit financieel niet kon bekostigen. Historicus Robert W. Carden beschrijft het Britse regeringsbeleid in haar bezettingszone.²⁷ Historicus James C. Van Hook schijft over de het Britse regeringsbeleid om de industrie in de het Ruhrgebied in het publieke domein te plaatsen.²⁸ Econoom William Diebold Jr. beschrijft de Franse beleidskeuzes die voorlagen met betrekking tot het Ruhrgebied. Diebold behandelt bovendien de Franse beleidskeuzes in relatie met de Verenigde Staten en Groot Brittannië. Hij gaat voornamelijk in op de frustraties die bij de Franse regering leefde doordat Frankrijk maar zeer beperkt betrokken werd in overleggen over Duitsland.²⁹ Over het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied is minder geschreven. Dit is te verklaren doordat de Nederlandse regering geen onderdeel was bij conferenties over de toekomst van Duitsland en geen bezettingsmacht was na de Tweede Wereldoorlog.

Lak stelt: “De Nederlandse historiografie bevat weinig studies die aandacht besteden aan de interactie tussen de politieke en economische relaties tussen Nederland en Duitsland na 1945”.³⁰ Als aanvulling is er te stellen dat een verdiepend onderzoek naar het regeringsbeleid van Nederland specifiek gericht op het Ruhrgebied ook ontbreekt. Het Nederlandse belang bij het Ruhrgebied biedt een interessant perspectief op de tegenstelling tussen Duitsland als vriend of vijand na de Tweede Wereldoorlog. De initiële eisen vanuit de Nederlandse regering werden sterk beïnvloed door de uitkomsten van de conferenties gehouden in Jalta en Potsdam. Daarom is het van belang dat het beleid van de Nederlandse regering na de Tweede Wereldoorlog, met betrekking tot het Ruhrgebied, verder wordt onderzocht.

Casusselectie

Vanuit het historiografische geschetste kader is het logisch om Nederland als casus te gebruiken vanwege de wederzijdse afhankelijke relatie tussen de Nederlandse en Duitse economie. Vanwege de grote afzetmarkt, het leveren van diensten en enorme investeringen had Nederland had belang bij een welvarend Duitsland, maar Nederland was ook financieel zwaar geraakt door

²⁷ R.W. Carden, ‘Before Bizonia: Britain’s Economic Dilemma in Germany, 1945-46.’ *Journal of Contemporary History* 14, no. 3 (1979) 538.

²⁸ J.C. Van Hook, ‘From socialization to co-determination: the US, Britain, Germany, and public ownership in the Ruhr, 1945–1951.’ *The Historical Journal* 45, no. 1 (2002) 154-155.

²⁹ W. Diebold Jr. ‘The Choice in the Ruhr’ *Foreign Affairs* 27, nr. 1 (1948) 117–28, aldaar 117–9.

³⁰ Lak, *Tot Elkaar Veroordeeld*, 21.

de Duitse bezetting.³¹ Nederland had weinig baat bij een Duitsland dat zich volledig zou richten op landbouw, zoals werd voorgesteld in het Verdrag van Potsdam. Nederland was zelf een grote exporteur van landbouwgoederen.³² Dit onderzoek gaat in op het conflict tussen het Nederlandse economische belang voor een sterke Duitse handelspartner en de algemene roep om vergelding na de Tweede Wereldoorlog. Het Ruhrgebied wordt hierbij als afbakening gebruikt, omdat dit specifieke gebied door de geschiedenis heen enorm belangrijk is voor de Nederlandse handelsbetrekkingen met Duitsland.³³ Het Ruhrgebied is als kader voor dit onderzoek bovendien interessant, omdat de verschillende bezettingsmachten verschillend dachten over de toekomst van het Ruhrgebied. Na de oorlog wilde een deel van de Amerikaanse regering de Duitse industrie decentraliseren, dekartelliseren en denazificeren. Het ontmantelen van het Ruhrgebied was hier onderdeel van. De opinie was dat de Duitse industriële medeplichtig waren geweest aan het creëren van Hitlers oorlogsmachine. De productie van staal en het winnen van kolen in Ruhrgebied waren essentiële bouwstoffen voor het opbouwen van een sterke krijgsmacht. Het financieel bankroete Groot-Brittannië zag daarentegen meer in een constructieve oplossing voor het Ruhrgebied. Zo kon Groot-Brittannië de afhankelijkheid van de Verenigde Staten beperken.³⁴ Frankrijk had lange tijd annexatieplannen voor het Ruhrgebied. De Sovjet-Unie zag voornamelijk gevaar in een hersteld Ruhrgebied en wilde de-industrialisatie van het gebied.³⁵ Deze verschillende toekomstvisies voor het Ruhrgebied maken het gebied een interessante casus.

Onderzoeksvraag

Dit onderzoek beantwoordt de volgende onderzoeksvraag: *“Welk beleid voerde de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog?”*

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden worden de volgende deelvragen beantwoord:

- I. Wat was de Nederlandse economische verbondenheid met Duitsland en specifiek het Ruhrgebied voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog?

³¹ Lak, ‘The Netherlands has no interest in a poverty stricken, emaciated Germany’, 692-732, aldaar 695-6; HTK 1948-1949, Stikker. D.U, ‘Nota stand van zaken met betrekking tot het Duitse vraagstuk’, kamerstuknummer 1306 ordernummer 1, aldaar 12; HTK 1948-1949, W. Drees, J.H. Van Maarseveen en R. Wijer, ‘Bevoegdheid tot het treffen van voorzieningen in verband met de verwezenlijking van bepaalde correcties in de Nederlands-Duitse grens’, kamerstuknummer 1176 ordernummer 5, aldaar 1.

³² United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*, 47-57.

³³ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 179 en 220.

³⁴ Lak, ‘The Netherlands has no interest in a poverty stricken, emaciated Germany’, 706.

³⁵ N. Naimark, *The Russians in Germany, A history of the Soviet zone of occupation, 1945-1949* (Londen 1997) 141 en 251

- II. Welke invloed hadden de Conferenties van Jalta (1945), Potsdam (1945) en Londen (1948) op de Nederlands-Duitse relatie?
- III. In welke naoorlogse internationale context moet de Nederlandse beleidsvorming geplaatst worden?
- IV. Welke compensatie-eisen met betrekking tot het Ruhrgebied leefden er in Nederland voor de geleden schade in de jaren na de Tweede Wereldoorlog?"
- V. Welke veranderingen zijn er de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog waar te nemen in de Nederlandse overheidsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied en hoe zijn deze te verklaren?

Onderzoeksmethode

Om onderzoek te doen naar het Nederlandse overheidsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied na de Tweede Wereldoorlog, is een historisch narratief opgesteld uit beschikbare primaire documenten. Deze periode tussen 1945 en 1950 beslaat de bevrijding van Nederland tot aan de onderhandelingen en -afspraken tussen de geallieerde machten en de afspraken over het Duitse terrein. Dit onderzoek maakt gebruik van primaire bronnen, waar nodig worden overzichtsstudies gebruikt als secundaire bronnen. De belangrijkste bronnen zijn, beleidsstukken en memoranda van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal met betrekking tot het Ruhrgebied, onderzoeksresultaten van verschillende onderzoekscommissies die werden ingesteld na de verschillende verdragen die invloed of betrekking hebben op het Ruhrgebied en documentatie over de Conferentie van Jalta, het verdrag van Potsdam en de Zesmogendhedenconferentie in Londen. Als secundaire bronnen zijn studies over de politiek-economische relatie tussen Nederland en Duitse Ruhrgebied onderzocht. Door de afbakening van het onderzoek zijn bepaalde aspecten wellicht onderbelicht. De invloed van het bedrijfsleven, media en publieke opinie op het Nederlandse overheidsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied, komen bijvoorbeeld beperkt of niet aan bod. Dit is logisch gezien de omvang van het onderzoek.

Onderzoeksopzet

Om de hoofdvraag en verschillende deelvragen te beantwoorden, wordt het onderzoek in verschillende hoofdstukken ingedeeld.

In **hoofdstuk 2** wordt de handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland specifiek in relatie tot het Ruhrgebied vóór, tijdens en na de oorlog beschreven. Dit geeft een duidelijk weer in welke mate de Nederlandse economie verweven was met de Duitse economie (deelvraag I).

In **hoofdstuk 3** worden de conferenties van Jalta, Potsdam en Londen beschreven om de context te schetsen waarop de Nederlandse regering reageerde en acteerde (deelvraag II).

In **hoofdstuk 4** worden de internationale reacties op de uitwerking van de conferenties van Jalta, Potsdam en Londen beschreven. Hierdoor worden verschillende belangen duidelijk die invloed hadden op de reactie en het beleid van de Nederlandse regering (deelvraag III).

In **hoofdstuk 5** worden de verschillende Nederlandse eisen voor herstelbetalingen, vergelding, overhandiging van gestolen goederen en annexatie van Duits grondgebied door de jaren na de Tweede Wereldoorlog onderzocht. De verschillende eisen worden in een historische context geplaatst. (deelvraag IV).

In **hoofdstuk 6** wordt de reactie van de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied onderzocht. De regering publiceerde verschillende memoranda welke betrekking hebben tot het Ruhrgebied. Deze memoranda geven een duidelijk beeld van de standpunten die de Nederlandse regering innam na de Tweede wereldoorlog met betrekking tot Ruhrgebied (deelvraag V).

In **hoofdstuk 7** volgt de conclusie en wordt de reactie en het regeringsbeleid op de uitwerking van de Conferentie van Jalta, het Verdrag van Potsdam en de Zesmogendhedenconferentie in Londen met betrekking tot het Ruhrgebied bediscussieerd op basis van de verschillende behandelde thema's en onderzoeksvragen.

2. De handelsrelatie tussen Nederland en Ruhrgebied in Duitsland

Duitsland en Nederland zijn sterk met elkaar verbonden, met name op economisch vlak. In 1841 werd door de Duitse econoom en nationalist Friedrich List geopperd Nederland in politiek verband onder Duitsland te voegen.³⁶ Deze samenvoeging volgde echter pas een kleine 100 jaar later onder heel andere omstandigheden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit hoofdstuk geeft een beschrijving van het Ruhrgebied en de handelsrelatie tussen Nederland en Ruhrgebied vóór, tijdens en ná de Tweede Wereldoorlog.

Het Ruhrgebied

Het Ruhrgebied ligt in het Westen van Duitsland in de deelstaat Noordrijn-Westfalen. Het Ruhrgebied was één van de belangrijkste industriële gebieden in Europa met een lange geschiedenis van koolwinning, staalproductie, chemische producten en machines. Het Ruhrgebied beslaat ongeveer 5.000 vierkante kilometer en heeft een bevolking van ongeveer vijf miljoen inwoners. Belangrijke steden in het Ruhrgebied zijn Duisburg, Essen, Bochum, Dortmund en Gelsenkirchen. De Rijn, de Lippe en de Emscher zijn de belangrijkste rivieren die door het Ruhrgebied stromen. De Rijn is een belangrijke vaarroute voor goederenvervoer van en naar Nederland, en de rest van de wereld.³⁷

De economische relatie tussen Nederland en het Ruhrgebied voor de Tweede Wereldoorlog

In 1815 leidde de oprichting van de *Centrale Commissie voor de Rijnvaart* tot enige stabiliteit en verbondenheid in de regio's langs de oevers van de Rijn in Nederland en Duitsland. Voor de oprichting van de *Centrale Commissie voor de Rijnvaart* was vrije internationale handel over de Rijn praktisch niet mogelijk door nationale en regionale tolheffing en regelgeving.³⁸ Er was echter nog geen sprake van sterke industrialisering in Nederland en Duitsland. Daar kwam bij dat verschillende tolheffingen en lokale regelgeving voor belemmeringen in de handel over de Rijn zorgden. Economisch historici Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel beschrijven de periode 1862-1871 als een kantelpunt in de economische ontwikkeling van Nederland. Zij geven aan dat de aanleg van een spoorwegennet en het afschaffen van institutionele barrières

³⁶ H.A. Winkler: *Der lange weg nach Westen, Bd. 1: Deutsche geschichte vom ende des alten Reiches bis zum untergang der Weimarer Republik* (München 2000) 88.

³⁷ R.E. Dickinson, *The regions of Germany, vol. 7* (Londen 1945) 70; The Editors of Encyclopaedia Britannica. 'Ruhr' (*Encyclopedia Britannica* 2023) 1.

³⁸ Schenk, *The Rhine and European Security in the Long Nineteenth Century*, 165 en 168.

de voornaamste redenen waren voor de ontwikkeling.³⁹ De institutionele belemmeringen vormden een probleem voor de Rijnvaart. Door tolheffingen en overheidsbemoeienis werd vervoer via binnenwateren steeds duurder ten opzichte van transport via het spoor. In 1868 werd door liberalisering de concurrentiepositie van de Rijnvaart verbeterd. Tijdens de Conventie van Mannheim werd met de *Herziene Rijnvaartakte*, ofwel de *Akte van Mannheim*, overheidsregulatie en het heffen van tol op de Rijn verboden. De *Akte van Mannheim* was van toepassing op Europese rivieren, waaronder de Rijn, de Maas en de Schelde. De Rijnvaart bleef door de internationale afspraken een goed alternatief voor transport via het spoor.⁴⁰ Historicus Hein Klemann geeft aan dat de uitwerking van de Conventie van Mannheim het einde van de regionale versnippering betekende.⁴¹ Klemann benoemt ook de enorme groei in handel tussen de Rotterdamse haven en het Ruhrgebied “In 1880 was 40 procent van de overslag in Rotterdam voor Duitsland bestemd. In 1900 was dat 68 procent en in 1913 bijna 80 procent. Rotterdam werd de voorhaven van het Ruhrgebied”.⁴²

De productie van het Ruhrgebied werd in de laatste jaren voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog ingezet ten behoeve van de oorlogsindustrie.⁴³ Door de groeiende vraag naar grondstoffen en voedsel nam de handel tussen het neutrale Nederland en Duitsland in deze periode toe. Nederlandse binnenvaartschepen worden veelal met rust gelaten door de geallieerden en de haven van Rotterdam werd een belangrijke handelspost.⁴⁴ Klemann ziet hierin de politieke en economische verwevenheid tussen Nederland en Duitsland. Duitsland had Nederland hard nodig om het Ruhrgebied draaiende te houden.⁴⁵ Het belang van het Ruhrgebied was zo groot voor Duitsland dat Duitse generaals tijdens de Eerste Wereldoorlog beseften dat het Ruhrgebied gevaarlijk dicht bij de Westfront lag. Generaal Helmuth J.L. von Moltke veranderde de verrassingsaanval op Frankrijk en België, het Von Schlieffenplan, op het laatste moment om de verdediging van het Ruhrgebied zeker te stellen. De aanvallende troepen gingen in 1914 om Limburg heen naar België en Frankrijk.⁴⁶ Door de belangrijke ligging van Nederland en de Nederlandse havens is het volgens Hellema een wonder dat Nederland neutraal

³⁹ J.L. van Zanden en A. van Riel, *Nederland 1870-1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling*. (Amsterdam 2010) 218.

⁴⁰ H.A.M. Klemann en J. Schenk. ‘Competition in the Rhine Delta: Waterways, railways and ports, 1870–1913’, *The Economic History Review* 66, nr. 3 (2013) 826-847, aldaar 844.

⁴¹ H.A.M. Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog? Nederland-Duitsland: Economische integratie en politieke consequenties 1860-2000* (Rotterdam 2006) 6, 65.

⁴² Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 22.

⁴³ N.J.G. Pounds, *The Ruhr: A Study in Historical and Economic Geography* (Londen 1952) 246.

⁴⁴ S. Huisman, ‘Hoe beleefde Nederland de Eerste Wereldoorlog?’ (Hilversum 2017) 2.

⁴⁵ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?* 28.

⁴⁶ Pounds, *The Ruhr*, 245.

heeft kunnen blijven tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁴⁷ Klemann ziet de Duits-Nederlandse verwevenheid en Nederlandse ligging juist als reden waarom Duitsland de Nederlandse neutraliteit respecteerde.⁴⁸ De Nederlandse regering wist zowel Duitsland als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten een lange tijd tevreden te houden door te laveren tussen verschillende belangen. De tekorten aan grondstoffen en voedsel hadden naarmate de oorlog voortduurde een grote invloed op de het goederenvervoer. Hellema beschrijft dat de door Duitsland gelanceerde duikbootoorlog in de laatste twee jaar van de Eerste Wereldoorlog enorme invloed had op de Nederlandse handelsmogelijkheden met de geallieerden. Overzeese bevoorrading kon de Rotterdamse haven niet meer bereiken. Het strikte handelsembargo ingesteld door Verenigde Staten tegen neutrale landen rond Duitsland maakte de situatie voor Nederland nog lastiger.⁴⁹ Desondanks wist Nederland haar neutraliteit te bewaren. Hellema benoemt deze laverende politieke stijl van de Nederlandse bewindslieden als de voornaamste reden dat de Nederlandse neutraliteit gerespecteerd bleef.⁵⁰ Klemann is veel minder positief over de houding van de Nederlandse regering tegenover Duitsland. Hij vat het politieke beleid samen als: “Vrijhandel was in Nederland niet in de eerste plaats een handelspolitiek principe passend bij een kleine open economie, maar de economische tegenhanger van de bangelijke neutraliteit die het land sinds de Belgische onafhankelijkheid wel moest voeren.”⁵¹ Vrijhandel zorgde dat de aandacht van Duitsland niet op Nederland gericht was maar op landen die de vrijhandel juist aan banden legde. Klemann beschrijft ook de rol van Duitse industriëlen die een belang hadden bij een onverstoorde handelsrelatie tussen Duitsland en Nederland.⁵²

De Eerste Wereldoorlog werd door Duitsland verloren. Het Verdrag van Versailles had enorme impact op het Ruhrgebied. Het verbod op de Duitse oorlogsindustrie betekende voor de industriëlen dat zij de lucratieve productie van wapentuig op grote schaal moesten aanpassen naar werktuigmiddelen voor de agrarische sector. De hoge afdracht van productie ten behoeve van herstelbetalingen waren enorm. Industriëlen probeerden hier onderuit te komen door productie achter te houden.⁵³ Hierdoor werd het Ruhrgebied vanaf januari 1923 door Frankrijk bezet om de herstelbetalingen, vastgesteld in het Verdrag van Versailles, te garanderen en daadwerkelijk te innen. De bezetting van het Ruhrgebied door Frankrijk en de chaos waarin Duitsland zich na de Eerste Wereldoorlog bevond, waren zeer schadelijk voor de Rijnvaart.

⁴⁷ D. Hellema, *Nederland in de wereld: Buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2010) 70-71.

⁴⁸ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?* 28.

⁴⁹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 72-73.

⁵⁰ Hellema, *Nederland in de wereld*, 70-71.

⁵¹ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 44-45.

⁵² Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 46.

⁵³ Pounds, *The Ruhr*, 251.

Ondanks het wegvallen van de oorlogsindustrie ging het herstel van het Ruhrgebied voorspoedig. Rond 1925 was het productieniveau gelijk aan dat van vóór de Eerste Wereldoorlog.⁵⁴ Ook de handel tussen Nederland en Duitsland leefde op in deze periode. De Nederlandse export naar Duitsland steeg van 10 procent in het begin van de jaren '20 naar 25-30 procent in 1924. De Rijnvaart leefde weer op en de correlatie tussen de Nederlandse en Duitse economieën was goed zichtbaar. Wanneer de Duitse economie groeide of kromp, volgde de Nederlandse economie met een kleine vertraging.⁵⁵

Tijdens het interbellum was de Rijnvaart van essentieel belang voor het Ruhrgebied. Door de groei van de exporterende industrie kon de Nederlandse binnenvaartsector zich ontwikkelen tot de belangrijkste dienstverlener in het gebied. Wemelsfelder geeft echter aan dat door de economische crisis van 1929 de verhoudingen veranderden. Door de gesloten Duitse staatshuishouding (autarkie) kreeg de Duitse Rijnvloot een voorkeursbehandeling boven de Nederlandse Rijnvloot. De afgenomen handel werd hierdoor voornamelijk verscheept door de Duitse Rijnvloot. Pas vanaf 1936 was er door de hoogconjunctuur weer voldoende werk voor de Nederlandse Rijnvloot.⁵⁶ De situatie veranderde echter door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

De handel tussen Nederland en het Ruhrgebied tijdens de Tweede Wereldoorlog

Het aantal goederenbewegingen via de Rijn nam in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog sterk toe. Lak geeft aan dat de Rijnvaart en de daarmee gemoeide handel één van de redenen waren voor Duitsland om Nederland te bezetten, zo kon Duitsland de aanvoer van goederen zeker stellen.⁵⁷ De oorlogsvoorbereidingen en bewapening van Duitsland zorgden voor een grote afhankelijkheid van het toen nog neutrale Nederland. Klemann benoemt nog een ander verschil tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Hij geeft aan dat Duitse industriëlen die in 1914 succesvol lobbyden voor onverstoord economisch contact met Nederland, weinig invloed hadden op het Naziregime van Hitler in 1940.⁵⁸ Tijdens de Tweede Wereldoorlog kan er niet gesproken worden van een handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland door de Duitse

⁵⁴ Pounds, *The Ruhr*, 247.

⁵⁵ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 49.

⁵⁶ Wemelsfelder, *Het herstel van de Duits-Nederlandse economische betrekkingen na de Tweede Wereldoorlog*, 115 - 116.

⁵⁷ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 15.

⁵⁸ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 53-57.

bezetting. De Rotterdamse en Amsterdamse havens werden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog door Duitsland vernietigd.⁵⁹

De handel tussen Nederland en het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog

Hoewel de Nederlandse havens totaal vernietigd waren achtergelaten door de Duitse bezetter, bereikte het eerste Nederlandse schip vanuit Rotterdam het Ruhrgebied in september 1945. Doordat een groot deel van de Nederlandse Rijnvloot was gezonken, gestolen of onklaar gemaakt was, kon er moeilijk aan de vraag voor goederentransport over de Rijn worden voldaan. De Rijnvaart werd later verder bemoeilijkt door het beleid in de bezettingszones en de uiteindelijke splitsing tussen het Oosten en Westen van Duitsland.⁶⁰

Eén van de redenen waardoor de handel tussen Nederland en Duitsland stagneerde was dat de handel met de Duitse bezettingszones voldaan moest worden in dollars. De argumentatie hiervoor was dat de Duitse rijksmark inconvertibel was. De bezettingszones importeerden zeer weinig uit buurlanden zoals Nederland, omdat de bezettingszones zelfvoorzienend wilden zijn. Amerika en Groot-Brittannië wilden geen geld steken in een land waarmee ze net een zeer kostbare oorlog hadden gevoerd. Doordat bezettingszones van de bezetters weinig mochten importeren uit Nederland, bleef het aantal dollars dat Nederland ontving beperkt. Het herstel van de Nederlandse economie liep ernstige vertraging op. Nederland kon de grondstoffen voor herstelwerkzaamheden door gebrek aan dollars niet betalen.⁶¹ Klemann geeft aan dat de handel tussen 1945 en 1949 praktisch onmogelijk werd gemaakt door de bezettingsmachten omwille van monetaire en economische redenen. De focus van de bezettingsmachten lag tot 1949 niet bij het economisch herstel van Duitsland.⁶² Het was voor de geallieerden ondenkbaar te investeren in het economisch herstel van Duitsland, terwijl de oorlog al zoveel had gekost. Groot-Brittannië had zelf ook weinig middelen om Duitsland te helpen herstellen, het land was praktisch bankroet geraakt door de oorlog. Het beleid in de verschillende bezettingszones was dat deze moesten draaien op eigen productie en zo min mogelijk op import vanuit andere landen dan de bezettingsmacht.

⁵⁹ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 219.

⁶⁰ Wemelsfelder, *Het herstel van de Duits-Nederlandse economische betrekkingen na de Tweede Wereldoorlog*, 116 - 117.

⁶¹ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 260.

⁶² Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 58.

Pas vanaf eind jaren veertig konden de Duitse en Nederlandse economische relaties worden hersteld.⁶³ Amerika had haar koers met betrekking tot Duitsland sterk gewijzigd. Het Marshallplan voorzag Nederland van de noodzakelijke dollars en gaf een impuls aan het Europese herstel. Uiteindelijk leidde de liberalisering van de Duitse handel met Nederland tot een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de Nederlands-Duitse handelsrelatie.⁶⁴

Conclusie deelvraag I

Vóór de Tweede Wereldoorlog was er een duidelijk wederzijds belang tussen Nederland en Duitsland. Rotterdam kon niet zonder het Duitse achterland, het Ruhrgebied niet zonder Rotterdam en de Rijn. De economische crisis in 1929 zorgde voor een kentering in de handelsrelatie die pas in 1936 gedeeltelijk werd hersteld.

Er kan door de Duitse bezetting lastig gesproken worden van handel tussen Nederland en Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. De bezetting van Nederland laat duidelijk zien dat er een wederzijds belang is tussen de Nederlandse havens en het Ruhrgebied in Duitsland. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werden Nederlandse havens vernietigd door de Duitse bezetter, daarnaast zorgde schade aan infrastructuur en fabrieken in het Ruhrgebied dat de handel over de Rijn stagneerde.

Ná de Tweede Wereldoorlog zorgde de opdeling van Duitsland in bezettingszones voor een zeer ingewikkelde situatie. Door handelsbeperkingen moest er worden betaald in dollars. Daarnaast was een groot deel van de Nederlandse Rijnvloot gezonken, gestolen of onklaar gemaakt tijdens de oorlog. De handel tussen Nederland en Duitsland werd in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog voornamelijk bepaald door politieke overwegingen. Herstel van de Nederlands-Duits handelsrelatie was ondergeschikt aan de verschillende politieke agenda's van de bezettingsmachten. Uiteindelijk bood het Marshallplan de uitweg naar herstel in Europa. West-Duitsland moest zich integreren in Europa en economisch herstellen.

⁶³ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 58-59.

⁶⁴ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 261.

3. De conferenties van Jalta, Potsdam en Londen

In dit hoofdstuk worden de conferenties van Jalta (1945), Potsdam (1945) en Londen (1948) behandeld. Dit waren lang niet alle conferenties die gehouden werden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. De drie conferenties zijn geselecteerd om de grote impact die de uitkomsten hadden op de Nederlands-Duitse handelsrelatie. De conferenties van Jalta en Potsdam gaven een kader voor de wijze van reparatiebetalingen, de verdeling van Duitsland in bezettingszones en beperking van handelsmogelijkheden. De Conferentie van Londen maakte handel met West-Duitsland weer eenvoudiger.

De Conferentie van Jalta

De Conferentie van Jalta was een bijeenkomst tussen de president van de Verenigde Staten Franklin D. Roosevelt, de Britse premier Winston Churchill en de Sovjetleider Jozef Stalin, die plaatsvond in februari 1945. De overwinning op Duitsland was tijdens de Conferentie van Jalta een kwestie van tijd. De opmars tegen de Duitse troepen, van de geallieerden machten aan het Westfront en het Rode Leger van de Sovjet-Unie aan het Oostfront, verliep voorspoedig.⁶⁵

Tijdens de conferentie bespraken de leiders hoe de situatie in Europa na de Duitse capitulatie zou worden afgehandeld.⁶⁶ In het Verdrag van Jalta werd besloten onder artikel II dat Duitsland na capitulatie in drie bezettingszones zou worden verdeeld: een Amerikaanse-, Britse- en Sovjetzone. Er werd tevens besloten dat Frankrijk uitgenodigd zou worden om een vierde bezettingszone onder haar controle te nemen.⁶⁷ Onder artikel VI van het verdrag werd besloten dat de Sovjet-Unie de controle zou krijgen over verschillende Oost-Europese landen, waaronder Polen. Dit werd gerechtvaardigd, omdat Rusland het Poolse gebied geheel had bevrijd van Nazi-Duitsland.⁶⁸ De controle van de Sovjet-Unie over Oost-Europese landen kon rekenen op veel kritiek. Polen verkreeg door het artikel geen soevereiniteit.⁶⁹ Stalin ging akkoord met het ondersteunen van democratische verkiezingen in Polen en andere Oost-Europese landen.⁷⁰ De onderhandelingen in Jalta werden sterk beïnvloed doordat het Rode leger

⁶⁵ A. Applebaum. *Iron Curtain, The crushing of Eastern Europe 1944-1956* (New York 2012) 9.

⁶⁶ Applebaum. *Iron Curtain*, 19.

⁶⁷ W.S. Churchill, F.D. Roosevelt en J. Stalin, 'Communiqué Issued at the End of the Conference' (Jalta 11 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. (Washington: The Office of the Historian) 740.0011 EW/2-1145, 970-971.

⁶⁸ Churchill, Roosevelt en Stalin, 'Communiqué Issued at the End of the Conference', 973.

⁶⁹ 'De Conferentie van Jalta', 245.

⁷⁰ Applebaum, *Iron Curtain*, 21.

een groot gedeelte van Europa bezette en de steun van Stalin in de oorlog tegen Japan belangrijk was voor de Verenigde Staten.⁷¹

De oorlog met Japan was onderdeel van gesprek tijdens de Conferentie van Jalta. Er werd in het Verdrag van Jalta niets openlijk over vastgelegd. In een geheim verdrag tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie werd besloten dat de Sovjet-Unie zich bij de geallieerden zou aansluiten in de oorlog tegen Japan nadat Duitsland was verslagen.⁷²

Een belangrijk onderdeel uit het Verdrag van Jalta voor Nederland was artikel II. Dit betrof de herstelbetalingen door Duitsland.⁷³ Deze werden in het 'Protocol on German Reparations' puntsgewijs vastgelegd. Er werd in Jalta besloten dat de oorlogsschade op drie manieren gecompenseerd zou worden door Duitsland. Door onteigening van Duits bezit met als doel de Duitse oorlogspotentie te verminderen, beslaglegging op lopende productie en compensatie door Duitse arbeid. Verdeling van de compensatiegoederen over de getroffen landen zou worden begeleid door de 'Moscow Reparation Commission'.⁷⁴

De Conferentie van Potsdam, het einde van de oorlog met Duitsland

De Conferentie van Potsdam was een bijeenkomst tussen de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De conferentie vond plaats van 17 juli tot 2 augustus 1945 in Potsdam, Duitsland. De belangrijkste onderwerpen die tijdens de conferentie werden besproken waren de verdeling van Duitsland in bezettingszones, denazificatie, democratisering, dekartellisering, demilitarisering en de oorlog met Japan.⁷⁵

Onder artikel 9 van het Verdrag van Potsdam werd vastgelegd dat Duitsland geen centrale overheid zou installeren. Hiermee werden de vier bezettingszones vastgelegd die eerder in Jalta waren besproken. Het Ruhrgebied viel direct na de oorlog in de Britse bezettingszone. Op 1 januari 1947 werden de Amerikaanse en Britse zone samengevoegd tot de Bizone.⁷⁶

Over de toekomst van Duitsland zijn enkele artikelen uit het Verdrag belangrijk voor de Nederlands-Duitse handelsrelatie. Zo werd middels artikel 11 vastgelegd dat de zware industrie,

⁷¹ Applebaum, *Iron Curtain*, 18-22.

⁷² The Office of the Historian, 'Agreement regarding entry of the Sovjet Union into the war against Japan' (Jalta 11 februari 1945), in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, 984.

⁷³ Churchill, Roosevelt en Stalin, 'Communiqué Issued at the End of the Conference', 971.

⁷⁴ The Office of the Historian, 'Protocol on German reparations' (Jalta 11 februari 1945), in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, 982-983.

⁷⁵ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*. 47-57.

⁷⁶ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*, 49.

onder andere in het Ruhrgebied, ontdaan zou worden van aan oorlog gerelateerde productiecapaciteit. Ook de afdracht van industriële producten als reparatiebetalingen werd hierin opgenomen.⁷⁷ Het artikel had als doel te verzekeren dat Duitsland nooit meer een oorlogsindustrie zou kunnen opzetten zoals het geval was voor aanvang van de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Desastreus voor Nederland was artikel 13 uit het Verdrag van Potsdam. Dit gaf aan dat de Duitse economie zich voortaan voornamelijk diende te richten op de ontwikkeling van de agrarische sector.⁷⁸ Nederland exporteerde veel agrarische producten naar Duitsland. Dit zou een enorme strop betekenen voor de Nederlandse export. Over de internationale binnenwateren werd enkel vastgelegd dat een voorstel van de Verenigde Staten later behandeld zou worden tijdens een overleg in Londen tussen de verschillende ministeries van Buitenlandse Zaken.⁷⁹

De Zesmogendhedenconferentie in Londen

Tussen januari en juni 1948 werd de Zesmogendhedenconferentie in Londen gehouden. Deze conferentie werd gehouden tussen de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Frankrijk en de Benelux. De Benelux is een regeringssamenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg onder andere opgericht om de belangen van de drie kleine landen op internationaal niveau te borgen. De conferentie ging over de toekomst van West-Duitsland. Het vastlopen van het overleg tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie over de toekomst van Duitsland en de communistische dreiging vanuit Oost-Europa was een belangrijke reden voor de conferentie.⁸⁰ Het verschil in wereldbeelden, tussen het kapitalisme en het communisme, waren niet langer verenigbaar. Dit was dan ook de reden dat de Sovjet-Unie en andere buurlanden van Duitsland niet werden betrokken bij de conferentie. Er was sinds 1947 een duidelijke splitsing tussen het Oosten en Westen. Hellema ziet een rede door president Truman uit maart 1947 voor het Amerikaanse Congres als een duidelijk kantelpunt. Truman gaf in zijn rede aan dat de Verenigde Staten zouden ingrijpen waar democratie werd bedreigd, dit wordt de Trumandoctrine genoemd.⁸¹ De conferentie in Londen moet ook gezien worden in het licht van de Amerikaanse Marshallhulp aan West-Europa. Het Marshallplan maakte economisch herstel in West-Europa mogelijk.

⁷⁷ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*, 49.

⁷⁸ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*, 50.

⁷⁹ United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany*, 56.

⁸⁰ Hellema, *Nederland in de wereld*, 150.

⁸¹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 145.

Voor Nederland was de conferentie zeer belangrijk. Zo werd onder artikel A besloten dat de Benelux betrokken werd bij gesprekken over Duits beleid gevoerd door de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. Met betrekking tot het Ruhrgebied werd onder artikel B besloten dat het gebied middels het Ruhrstatuut, onder internationale controle kwam te staan. Ook werd onder artikel C besloten dat buitenlandse investeringen in Duitsland weer mogelijk gemaakt moesten worden.⁸² Tijdens de conferentie werd besloten dat de Franse bezettingszone werd toegevoegd aan de Bizone. In 1949 vormde de drie Westelijke bezettingszones de Bondsrepubliek Duitsland. Duitsland mocht bovendien op democratische wijze een eigen regering gaan vormen.⁸³ In het kort kreeg Nederland weer een stem om mee te praten over Duitsland, het Ruhrgebied werd beter bereikbaar voor handel en er konden weer investeringen gedaan worden in Duitsland.

Na de Zesmogendhedenconferentie werd er tussen 11 november en 24 december 1948 uitvoering gegeven aan het verdrag van Londen door een aparte conferentie over het Ruhrgebied.⁸⁴ Hierbij was het van groot belang voor de Nederlandse-Duitse handelsrelatie dat besloten werd dat de Duitse economie mocht herstellen. In artikel 18 werd vastgelegd dat de deelnemers aan de conferentie “are equally aware that the political and economic welfare of Europe requires the full and effective use of the industrial production of the Ruhr and the participation of a democratic Germany in the comity of nations, all enjoying a reasonable standard of prosperity”⁸⁵. Dit was zeker het geval voor Nederland met een economie die sterk afhankelijk was van de Duitse economie.

Conclusie deelvraag II

De tweede deelvraag, “Welke invloed hadden de Conferenties van Jalta (1945), Potsdam (1945) en Londen (1948) op de Nederlands-Duitse handelsbetrekking?” moet beantwoord worden in de context van de ontwikkeling van de Nederlands-Duitse handelsrelatie zoals beschreven in **hoofdstuk 2**. De Conferenties van Jalta en Potsdam hadden een enorme invloed op de handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland. Het herstel van beide economieën na de Tweede Wereldoorlog is er mede door bepaald. De splitsing van Duitsland in vier bezettingszones en

⁸² The Office of the Historian, ‘Report on the London Conference on Germany’ (Londen 1 juni 1948) in: *Foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*, 310.

⁸³ The Office of the Historian, ‘Report on the London Conference on Germany’, 312.

⁸⁴ The Office of the Historian, ‘Communiqué of the London Conference on the Ruhr, December 28, 1948’ (Londen 1948) in: *Foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*. 577-581.

⁸⁵ The Office of the Historian, ‘Communiqué of the London Conference on the Ruhr’, 581.

schadevergoeding door afdracht van goederen en Duitse arbeid, hadden grote gevolgen voor de Nederlands-Duitse handelsrelatie. De Zesmogendhedenconferentie in Londen bood oplossingen voor de Nederlands-Duitse handel. De vorming van de Bondsrepubliek Duitsland en de internationale controle over het Ruhrgebied vastgelegd in het Verdrag van Londen zorgden dat de Nederlandse en Duitse economieën weer wat meer lucht kregen. De handel tussen de Nederlandse havens en het Ruhrgebied werd door de Nederlandse beschikking over dollars door het Marshallplan weer hervat. Het duurde echter nog jaren duren voordat economisch herstel intrad.

4. Internationale intenties en reacties met betrekking tot het Ruhrgebied aan de hand van de conferenties

Het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied na de Tweede Wereldoorlog werd niet gevormd in een vacuüm. Het was sterk afhankelijk van internationale context. Dit hoofdstuk gaat in op de intenties en reacties van Frankrijk, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ten tijde van de drie conferenties besproken in **hoofdstuk 3**. De vier grootmachten die de toekomst van het Ruhrgebied bepaalden.

Intenties en reacties Frankrijk

De reactie van Frankrijk op de Conferentie van Jalta was negatief. Het land werd buitengesloten door de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie. Frankrijk voelde zich niet gesteund door de andere geallieerden en was van mening dat Franse belangen onvoldoende werden vertegenwoordigd. Frankrijk vreesde dat het haar positie als wereldmacht verder zou verliezen, omdat het niet de financiële middelen had om de invloedssfeer in Europa te behouden. Stalin had weinig respect voor Frankrijk dat in zijn ogen weinig had bijgedragen aan de oorlog, maar wel grote eisen op tafel legde.⁸⁶ Hoewel Frankrijk niet bij de Conferentie van Jalta aanwezig was, had de regering wel haar wensen kenbaar gemaakt. De Franse minister van Buitenlandse Zaken Georges-Augustin Bidault vond dat Duitsers niet als slaaf gemaakt moesten worden na de oorlog, maar het zou Duitsland wel onmogelijk gemaakt moeten worden ooit nog oorlog te kunnen voeren.⁸⁷ Dit beleid laat zien dat Frankrijk moeite had om een duidelijk standpunt in te nemen ten opzichte van Duitsland, er was interne verdeeldheid tussen zwaar straffen en een beschaafde oplossing. Charles de Gaulle pleitte voor afsplitsing van grote delen van Duitsland in het Oosten en een Franse annexatie van het Rijnland. Historicus Andre Fontaine beschrijft dat De Gaulle Stalin in december 1944 bezocht om steun te krijgen voor de Franse eis: “De Gaulle was determined to act in such a way that, on this occasion, the Rhineland would be detached from the German state and permanently occupied by French troops.”⁸⁸ Met betrekking tot het Ruhrgebied pleitte De Gaulle voor blijvende internationale controle.

⁸⁶ The Office of the Historian, ‘Roosevelt–Stalin meeting, February 4, 1945, 4 p.m., Livadia Palace’ (Jalta 4 februari 1945) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, 571.

⁸⁷ The Office of the Historian, ‘French views on the treatment of Germany’ (locatie onbekend, ongedateerd) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, 307.

⁸⁸ Fontaine, Andre. ‘Potsdam: A French view’ *International Affairs* 46, no. 3 (1970), 467.

Frankrijk was tegen het omvormen van Duitsland tot een agrarische staat;⁸⁹ Frankrijk had zelf een enorm sterke agrarische sector.

Charles De Gaulle vertegenwoordigde Frankrijk ook ten tijde van de Conferentie van Potsdam. Frankrijk werd wederom niet uitgenodigd voor de conferentie. De Fransen waren nog altijd gefrustreerd over de afwezigheid tijdens de Conferentie van Jalta. De Gaulle beseftte dat zijn eis voor annexatie van het Rijnland niet ingevuld zou worden en focuste zich tijdens de Conferentie van Potsdam op een sterke Franse invloedssfeer in Europa en het Saarland.⁹⁰ Door het vergaren van het vetorecht als onderdeel van ‘de Grote Vier’ wist Frankrijk invloed uit te oefenen. Het vetorecht werd door Frankrijk keer op keer gebruikt wanneer het inrichten van een centrale Duitse regering, vrij verkeer van personen in Duitsland en de eenwording van de Duitse vakbonden ter sprake kwam.⁹¹ Vanuit Amerikaans en Brits perspectief was Frankrijk een remmende factor tijdens de Conferentie van Potsdam en bij de uitvoering van het Verdrag. Het was frustrerend voor de geallieerde dat de junior partner zo actief gebruikmaakte van haar vetorecht. Frankrijk wilde het Ruhrgebied onder internationale controle houden, was tegen de fusie van bezettingszones en vóór het ontmantelen van fabrieken voor herstelbetalingen.⁹² Frankrijk nam deze standpunten in om de eigen industrie te beschermen en de invloedssfeer in West-Europa te herstellen. Frankrijk liet het er niet bij zitten. Vlak na de Conferentie van Potsdam stelde de Franse diplomaat René Massigli namens Frankrijk een plan voor aan Groot-Brittannië om een geïsoleerde Rijnrepubliek op te richten.⁹³ De samenwerking kwam uiteindelijk niet van de grond door de financiële situatie in Groot-Brittannië.

Tijdens de Zesmogendhedenconferentie in Londen had Frankrijk vooral zorgen over het Ruhrgebied en wenste het land een internationaal gecontroleerde markt voor kolen en staal. Frankrijk beschikte zelf over weinig kolen. Deze werden geïmporteerd uit het Ruhrgebied, dat onder Britse controle stond. Naast brandstof voor warmte had Frankrijk kolen nodig voor de staalproductie, een belangrijk product van de Franse industrie. Door de extreem koude winter van 1947, werd de afhankelijk van Groot-Brittannië duidelijk. Groot-Brittannië minimaliseerde de export van kolen. Eerst dienden Britse belangen gediend te worden, vervolgens die in de Bizone en daarna de export naar onder andere Frankrijk. Frankrijk wilde meer controle over de

⁸⁹ The Office of the Historian, ‘French views on the treatment of Germany’, 308.

⁹⁰ Fontaine, ‘Potsdam’, 467.

⁹¹ M. Creswel en M. Trachtenberg, ‘Britain, France and West Germany’, *Journal of Cold War Studies* Vol. 5, Nr. 3, 2003, 9.

⁹² Fontaine, ‘Potsdam’, 474.

⁹³ S. Greenwood, ‘Bevin, the Ruhr and the division of Germany: August 1945 - December 1946’ *The Historical Journal* 29, no. 1 (1986), 203.

kolenproductie in het Ruhrgebied om haar eigen belangen veilig te stellen. Frankrijk zag liever dat het Ruhrgebied onder sterke controle door West-Europese landen geïntegreerd zou worden in de West-Europese economie. Het herstel van de staalproductie in het Ruhrgebied kon vanwege het Frans nationaal belang op weinig sympathie rekenen.⁹⁴ Frankrijk wilde in eerste instantie niet instemmen met het Verdrag van Londen. Geheime communicatie tussen George Marshall, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, en de Amerikaanse ambassade in Parijs geeft een duidelijk beeld van de spanning tussen de geallieerde landen: “Agreement on Ruhr international authority fulfills a long-sought desideratum of French policy. We doubt [De Gaulle] is aware of implications for overall French security of continued resolute and united action by three Western Powers.”⁹⁵ De Gaulle had volgens Marshall niet door dat het Verdrag van Londen Franse belangen behartigde. Het Ruhrstatuut, beschreven in **hoofdstuk 2**, zorgde immers voor de internationale controle over het Ruhrgebied.⁹⁶ Dit was een van de Franse wensen. De conferentie over het Ruhrgebied eind 1949 diende het Franse belang niet. Hierin werd economisch herstel van de West-Duitse industrie beoogd.⁹⁷ Dat de Franse regering instemde met het Verdrag van Londen is mede door de druk vanuit de Verenigde Staten. Frankrijk was sterk afhankelijk van financiële steun vanuit de Verenigde Staten voor herstel van de immense oorlogsschade.

Intenties en reacties Groot-Brittannië

Groot-Brittannië had tijdens de Conferentie van Jalta als voornaamste doel de eigen invloed op de wereld veilig te stellen. Dit was ingewikkeld, omdat het land praktisch bankroet was. Het land zocht daarom naar economische stabiliteit zodat het zich kon herstellen van de oorlog. Daarnaast pleitte Groot-Brittannië voor soevereiniteit voor bondgenoot Polen. Een belangrijk succes voor Groot-Brittannië was de overeenkomst over de naoorlogse herstelbetalingen.⁹⁸ Het land wilde voorkomen dat buitensporige herstelbetalingen tot revanchisme in Duitsland zouden leiden. Het omvormen van de industrie in het Ruhrgebied naar publiek eigendom zag de Britse Labour Party als een oplossing om herstelbetalingen te garanderen en kartelvorming tegen te

⁹⁴ C.A. Wurm, ‘Britain and European integration, 1945-63’ *Contemporary European History*, vol. 7, no. 2, (1998), 250 – 251.

⁹⁵ G. Marshall, ‘The Secretary of State to the Embassy in France’ (Washington 7 juni 1948) in: *foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*, Washington: The Office of the Historian, 740.00119 Council/6-748: Telegram 571.

⁹⁶ The Office of the Historian, ‘Report on the London Conference on Germany’, 310.

⁹⁷ The Office of the Historian, ‘Communiqué of the London Conference on the Ruhr’, 581.

⁹⁸ C. Klein, ‘How the ‘big three’ teed up the Cold War at the 1945 Yalta Conference’, *History* 25 juni 2020, 2.

gaan.⁹⁹ Industrie in publiek eigendom maakte internationaal toezicht mogelijk en zou kartelvorming voorkomen. In Groot-Brittannië was dit geen unaniem regeringsbesluit. De Labourpartij had geen meerderheid en kreeg weinig steun van de Conservatieven voor de plannen voor het Ruhrgebied. Herstel van de Duitse economie lag gevoelig. Groot-Brittannië was tevreden met de naoorlogse politieke structuur in Europa en de afspraken over de gerechtelijke vervolging van oorlogsmisdadigers. Churchill was er na de Conferentie van Jalta gerust op dat Stalin het beste voor had met Polen en de rest van Oost-Europa. Er zou immers een bepaalde mate van onafhankelijkheid en democratie zijn. Later werd het Churchill duidelijk dat Stalin een heel andere definitie voor democratie had.¹⁰⁰

De reactie van Groot-Brittannië op de Conferentie van Potsdam was neutraal. Het werd duidelijk dat de ambities van de Sovjet-Unie veel verder gingen dan waar Groot-Brittannië rekening mee had gehouden.¹⁰¹ De Conservative Party van Churchill leed een nederlaag en Attlee werd namens de Labour Party Premier. Het machtsverschil tussen Groot-Brittannië en de twee andere deelnemers aan de conferentie, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, werd pijnlijk zichtbaar. Er waren meerdere gesprekken tussen Stalin en Truman waar Churchill en later Attlee, geen onderdeel van waren. Groot-Brittannië kreeg als uitwerking van het Verdrag zeggenschap over de bezettingszone waar het Ruhrgebied onder viel. Carden beschrijft het Britse beleid in de bezettingszone als: “[G]radual inward democratization of the German people”.¹⁰² Om het Ruhrgebied weer operationeel en de arbeiders gevoed te krijgen, werden Duitse gevangenen ingezet in de landbouw, zoals tijdens 'Operation Barleycorn' in 1945 en later ook in de kolenmijnen. De Britse regering richtte door middel van de 'North German Coal Control' in Essen en de 'North German Iron and Steel Control' in Düsseldorf instituties op om de productie en distributie in het Ruhrgebied te controleren.¹⁰³ De Britten onder leiding van Labour hadden een sterke voorkeur om de industrie in het Ruhrgebied in het publieke domein onder te brengen. Van Hook schrijft hierover: “The British felt they had won a great victory in persuading the Americans to support the principle that an elected German government could take Ruhr industry into public ownership.”¹⁰⁴ Tot een opleving van de industrie het Ruhrgebied

⁹⁹ Van Hook, 'From socialization to co-determination', 154-155.

¹⁰⁰ M. Kitchen, 'Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War.' *The Historical Journal* 30, no. 2 (1987) 432-433.

¹⁰¹ C.F. Ostermann, *Between containment and rollback: The United States and the Cold War in Germany* (Stanford, California 2021) 5.

¹⁰² Carden, 'Before Bizonia', 538.

¹⁰³ Carden, 'Before Bizonia', 539 en 546.

¹⁰⁴ Van Hook, 'From socialization to co-determination', 156.

leidde het Britse beleid niet. Door schaarste van voedsel bleef de productiecapaciteit in het gebied beperkt tot een minimum.

Groot-Brittannië zag de Conferentie van Londen als een belangrijke stap in de richting van economische en politieke stabiliteit in Europa, maar had weinig invloed door de financiële situatie in het land. De toenemende spanning tussen de Sovjet-Unie en de geallieerde machten zorgden ervoor dat de Britten stabiliteit nastreefden in Europa. Herstel van de West-Duitse economie was de enige oplossing om het communisme een halt toe te roepen en eenheid in West-Europa te borgen. De tegenvallende resultaten van het Ruhrgebied waren problematisch voor Groot-Brittannië. Onder andere hierom werden de Britse en Amerikaanse bezettingszones in 1947 samengevoegd tot de Bizone. Controle over de industrie in het Ruhrgebied viel hierna onder gezag van beide landen, maar was allesbehalve gelijkwaardig.¹⁰⁵ De Verenigde Staten waren door de financiële capaciteit dominant ten opzicht van Groot-Brittannië. Groot-Brittannië werd door de samenwerking een nog belangrijkere bondgenoot van de Verenigde Staten tijdens de Conferentie van Londen.

Intenties en reacties Verenigde Staten

De reactie van de Verenigde Staten op de Conferentie van Jalta kan worden omschreven als positief. De Verenigde Staten zagen haar wensen met betrekking tot de naoorlogse behandeling van Duitsland en de politieke structuur van Europa ingewilligd. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Edward Stettinius Jr. adviseerde President Roosevelt op 2 februari 1945: “We should favor abolition of German self-sufficiency and its position of economic domination in Europe.”¹⁰⁶ De Verenigde Staten wilden Frankrijk als vierde bezettingsmacht. Roosevelt verdedigde het Franse belang en de oprichting van een Franse bezettingszone na de oorlog met Duitsland in gesprek met Stalin.¹⁰⁷ Stettinius adviseerde Roosevelt met de Franse bezettingszone te onderhandelen om in de gratie te vallen bij Frankrijk en de kleinere Europese landen.¹⁰⁸ De Verenigde Staten zagen voor Polen een meer democratische situatie dan uiteindelijk overeengekomen in het Verdrag van Jalta.¹⁰⁹ Later werden de Verenigde Staten,

¹⁰⁵ Carden, ‘Before Bizonia’, 550.

¹⁰⁶ The Office of the Historian, ‘Memorandum of suggested action items for the President’ (Malta 2 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, 568.

¹⁰⁷ The Office of the Historian, ‘Roosevelt–Stalin meeting’, 573.

¹⁰⁸ E.R. Stettinius Jr. ‘The Secretary of State to the President’ (Washington 4 februari 1945) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945* (Washington: The Office of the Historian) 293-294.

¹⁰⁹ The Office of the Historian, ‘Memorandum of suggested action items for the President’, 568.

met name Roosevelt, een naïeve houding verweten tijdens de Conferentie van Jalta. De Verenigde Staten waren zich goed bewust van de toenemende spanningen tussen de geallieerden en de Sovjet-Unie, maar ondernamen onder Roosevelt weinig actie.¹¹⁰

De reactie van de Verenigde Staten op de Conferentie van Potsdam was positief. Voorafgaand aan de conferentie had President Truman aangekondigd dat de Verenigde Staten niet zouden betalen voor het herstel van Europa.¹¹¹ Amerikaanse voorstellen om de Europese waterwegen te internationaliseren mislukten. Internationalisering had gunstig kunnen uitpakken voor de handel via rivieren als de Donau en Rijn,¹¹² hierdoor zouden handelsbeperkingen worden beperkt. De Verenigde Staten waren uit op eenheid in Europa als blok tegen het communisme. Dit was niet eenvoudig door de houding van Frankrijk. Van Hook schrijft: “Until early 1947 the Americans had been concerned primarily with staving off French proposals to separate politically the Ruhr and Rhineland from Germany.”¹¹³ Het Verdrag van Potsdam sloot aan bij de Amerikaanse beleidsdoelen om Duitsland te denazificeren, dekartellisatie, demilitariseren en democratiseren. De bezettingszones konden autarkisch worden bestuurd zodat er beperkt geïnvesteerd hoefde te worden. De Amerikaanse invloed op het Europese continent werd versterkt waarbij het gebruik maakte van de financiële afhankelijkheid van Groot-Brittannië en Frankrijk.

De Verenigde Staten zagen de Conferentie van Londen als een belangrijke stap om economische stabiliteit en democratisering te bevorderen in West-Europa. De onderhandelingen met de Sovjet-Unie waren mislukt, hoofdzakelijk door het wegvallen van de gezamenlijke vijand.¹¹⁴ Amerika was hierdoor uit op consolidatie van de invloedssfeer en kapitalisme in West-Europa. Met de samenvoeging van de Britse en de Amerikaanse bezettingszones in 1947 hadden de Verenigde Staten sterke invloed gekregen in het Ruhrgebied. Carden stelt dat: ‘The United States would have virtual control of financial and economic policy in Bizonia in return for shouldering most of the costs.’¹¹⁵ Waar de Verenigde Staten in 1945 nog voorstander waren van de-industrialisatie en het autarkisch besturen van de bezettingszones, veranderde dit aanzienlijk door implementatie van het Marshallplan. Het Marshallplan voorzag in een enorme economische impuls en hulp bij politieke hervormingen

¹¹⁰ Ostermann, *Between containment and rollback*, 4.

¹¹¹ R. Cecil, ‘Potsdam and its legends’ *Royal Institute of International Affairs* (1944) 46, no. 3 (1970) 460.

¹¹² McCauley, *Origins of the Cold War 1941-1949*, 82.

¹¹³ Van Hook, ‘From socialization to co-determination’, 156.

¹¹⁴ Ostermann, *Between containment and rollback*, 80.

¹¹⁵ Carden, ‘Before Bizonia’, 550.

in de West-Europa.¹¹⁶ De Verenigde Staten en daarmee ook de Britten verwierpen vanaf dit moment alle claims op Duits grondgebied dat indien het de Duitse economie zou schaden. In **hoofdstuk 6** wordt besproken wat dit voor consequenties had voor het Nederlandse overheidsbeleid.¹¹⁷

Intenties en reacties Sovjet-Unie

Het belangrijkste doel van Stalin voor de Sovjet-Unie was het herstellen veiligheid in zijn gewest. De eisen waren voor Stalin gerechtvaardigd door het enorme offer dat Rusland had gebracht in de Grote Vaderlandse Oorlog.¹¹⁸ Stalin was een uitstekend onderhandelaar; McCauley schrijft dat “[Stalin’s] major concern was to ensure that [Churchill and Roosevelt] did not gang up against him and he sought, with considerable skill, to play one off against the other.”¹¹⁹ Deze tactiek bleek tijdens de Conferenties van Jalta en Potsdam zeer effectief. De Sovjet-Unie kwam overeen met de Verenigde Staten en Groot-Brittannië dat het de invloedssfeer in Mantsjoerije mocht uitbreiden in ruil voor de oorlogsverklaring tegen Japan.¹²⁰ Tevens werd overeengekomen dat de Sovjet-Unie controle zou krijgen over een aantal landen in Oost-Europa, waaronder Polen. Dit was een belangrijke overwinning voor de Sovjet-Unie, omdat het haar invloedssfeer in Europa vergrootte en haar grenzen beschermde tegen eventuele toekomstige Duitse agressie. De Sovjet-Unie was tegen het opsplitsen van Duitsland. Stalin hoopte dat de Oost-Duitse leiders, die zich identificeerde met de Sovjets, de West-Duitse leiders zouden inspireren om communistisch te worden en aansluiting te zoeken bij de Sovjet-Unie. De ontmanteling van de Oost-Duitse industrie door de Sovjet-Unie zorgde echter voor veel boosheid onder de Duitse bevolking. Het maakte de eenwording van een communistische Duitse staat uiteindelijk onmogelijk.¹²¹ De Sovjet-Unie eiste ten slotte \$20 miljard aan schadevergoeding. Er werd overeengekomen dat dit bedrag als basis gebruikt zou worden bij

¹¹⁶ W. Abelshausen, *Wirtschaft in Westdeutschland 1945-1948: Rekonstruktion und wachstumsbedingungen in der Amerikanischen und Britischen Zone*, Stuttgart: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1975, 169.

¹¹⁷ M.D. Bogaarts, “‘Land in zicht?’ Een schets van de ontwikkelingen rondom de Nederlandse plannen tot verwerving van Duits grondgebied en van het tijdelijk beheer over Duitse economische hulpbronnen 1944-1963’ in: *Politiek(e) Opstellen 1982, Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit Rechtsgeleerdheid*, nr. 2, (Nijmegen 1982) 12.

¹¹⁸ Naimark, *The Russians in Germany*, 141 en 251.

¹¹⁹ McCauley, *Origins of the Cold War 1941-1949*, 41.

¹²⁰ McCauley, *Origins of the Cold War 1941-1949*, 41 en 69.

¹²¹ Naimark, *The Russians in Germany*, 178, 181-182 en 466.

verdere onderhandelingen.¹²² De Sovjet-Unie was tevreden met de uitkomst van de Conferentie van Jalta.

De Sovjet-Unie wist tijdens en na de Conferentie van Potsdam successen te behalen doordat de Verenigde Staten weinig hadden nagedacht over de wereldorde na de Tweede Wereldoorlog. McCauley oordeelt over de Amerikaanse handelswijze: “Because the American leaders had no clear vision of what the post-war world would be like, they were prepared to make political concessions in return for short-term military gains [...] at Potsdam they accepted the moving of the Polish frontier westwards; and they tolerated the economic exploitation of the Soviet zone of Germany.”¹²³ De Russische bezettingszone werd letterlijk kaalgeplukt door de Sovjet-Unie.¹²⁴ Dit had grote consequenties voor het Ruhrgebied dat afhankelijk werd van overzeese voedselproductie. In de ogen van de Britse minister voor Bezette Gebieden John Hynd was het Russische beleid gebaseerd op het vernietigen van industrie in West-Duitsland om het vervolgens in Oost-Duitsland weer op te bouwen.¹²⁵ Een poging van de Sovjet-Unie om het Ruhrgebied te internationaliseren en een aandeel te bemachtigen faalde. Hierdoor bleef het Ruhrgebied onder Brits gezag.

De Sovjet-Unie beschouwde de Conferentie van Londen als een poging van de Verenigde Staten en hun bondgenoten om hun invloed in Europa te vergroten en hun economische en politieke belangen te bevorderen. Op 24 Juni 1948 kwamen de ministers van Buitenlandse Zaken van de Sovjet-Unie en Oost-Europese staten als reactie op de Conferentie van Londen bijeen in Warschau. In het Verdrag van Warschau werd onder artikel 6 opgenomen dat de Verenigde Staten en Groot-Brittannië een monopolie op kolen en staal creëerden. Met het Ruhrstatuut werd volgens de Sovjet-Unie het Duitse oorlogspotentieel hersteld, omdat de Duitse economie weer mocht herstellen.¹²⁶

Conclusie deelvraag III

De derde deelvraag “In welke naoorlogse internationale context moet de Nederlandse beleidsvorming geplaatst worden?” is beantwoord door de verschillende reacties vanuit verschillende landen naast elkaar te plaatsen. Samenvattend kan er gesteld worden dat het

¹²² Ostermann, *Between containment and rollback*, 4.

¹²³ McCauley, *Origins of the Cold War 1941-1949*, 15.

¹²⁴ Naimark, *The Russians in Germany*, 251.

¹²⁵ Greenwood, ‘Bevin, the Ruhr and the Division of Germany’, 207.

¹²⁶ ‘Declaration of Warsaw Conference of Foreign Ministers (Warsaw, 24 juni 1948)’ in: *Soviet news*, nr. 1968, (London: Press Department of the Soviet Embassy in London 1948) 6.

nationaal, militair belang voorop werd gesteld. Herstel van het economisch waardevolle Ruhrgebied kwam hierdoor maar moeizaam op gang.

De Sovjet-Unie wist onder leiding van Stalin uit te blinken aan de onderhandelingstafel. De Verenigde Staten wisten met financiële hulp veel voor elkaar te krijgen en Europese grootmachten als Frankrijk en Groot-Brittannië afhankelijk te maken van financiële en politieke steun. Het ontbreken van een duidelijke visie op de wereldorde na het verslaan van Nazi-Duitsland zorgde voor beperkt succes aan de onderhandelingstafel. Groot-Brittannië wist door de economische malaise in het land weinig daadkrachtig op te treden en was genoodzaakt zich te conformeren aan Amerikaans beleid. Frankrijk werd pas zeer laat als volwaardig gesprekspartner betrokken bij de conferenties over de toekomst van Duitsland. Uiteindelijk werd Frankrijk betrokken, omdat de Verenigde Staten de Franse steun nodig hadden om de invloedssfeer in Europa te vergroten.

Door wantrouwen en nationale belangen bleef de beoogde samenwerking uit. Het Ruhrgebied in de Britse bezettingszone functioneerde bijvoorbeeld niet doordat voedingsmiddelen uit de Russische bezettingszone niet geleverd mochten worden. De onwil om de verschillende bezettingszones samen te laten werken, zorgde ervoor dat het herstel van Duitsland zeer moeizaam verliep. Pas na de omwenteling door de Verenigde Staten en de implementatie van het Marshallplan kon de West-Europese economie voorzichtig herstellen. Het besef dat West-Europa afhankelijk was van een herstelde Duitse economie was duidelijk geworden. De lang verwachte breuk met het communistische Oost-Europa was het bijproduct van deze Amerikaanse interventie.

5. Het Nederlandse compensatievraagstuk met betrekking tot het Ruhrgebied

Op verzoek van Groot-Brittannië stelde de Nederlandse regering in oktober 1945 een memorandum op met een voorlopige schatting van de materiële oorlogsschade. In het memorandum schatte de regering de totale oorlogsschade op ongeveer 26 miljard gulden.¹²⁷ Deze schatting bestond uit verschillende schadeposten, zoals: directe oorlogs-, bezettings- en evacuatieschade, vorderingen en roof, zeescheepvaart, haveninstallaties, verkeersmiddelen, woningen en kerkgebouwen, handel en nijverheid.¹²⁸ Dit bedrag was ten opzichte van het bruto binnenlands product extreem hoog.¹²⁹ Het verhalen van de schade moest voornamelijk, zoals in **hoofdstuk 3** is gebleken, in natura. Dit hoofdstuk gaat in op de verschillende manieren waarop Nederland de oorlogsschade probeerde te verhalen op Duitsland, vervolgens wordt er in **hoofdstuk 6** specifiek ingegaan op het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied.

Annexatie Duits grondgebied en grenscorrecties

Na de Tweede Wereldoorlog waren de Nederlandse havengebieden en infrastructuur grotendeels verwoest. Hierdoor was er algemene roep om vergelding. Annexatie van Duits grondgebied was een veel genoemde vergoeding voor geleden oorlogsschade. Na de bevrijding van Nederland werd in juli 1945, onder voorzitterschap van oud-minister van Financiën Johannes van den Broek, het ‘Nederlandsch Comité voor Gebiedsuitbreiding’ opgericht. Het Comité publiceerde brochures en wetenschappelijke artikelen over de annexatie van Duits grondgebied door Nederland.¹³⁰ De verschillende publicaties beargumenteerden vanuit verschillende perspectieven waarom Nederland recht had op Duits grondgebied. De stroom aan publicaties zorgde ervoor dat tegengeluid enigszins verstomde.

De eerste publicatie van het Nederlandsch Comité voor Gebiedsuitbreiding betrof het plan van hoogleraar sociografie George Zeegers. Het plan zou bij uitvoering grote gevolgen voor het Ruhrgebied. Zeegers stelde dat door de vernietiging van Duitsland, met name het Rotterdamse achterland, Nederland heviger was gedupeerd dan andere landen. Nederland zou

¹²⁷ R.A. Damsté en C.A. Cocheret (red), *Nederland Herrezen 1945-1955* (Den Haag 1955) 19.

¹²⁸ E. van Blankenstein, *Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht (1939-1945)* (Zeist 2006) 51.

¹²⁹ ‘Nederland sinds Eerste Wereldoorlog rijker dan België’ (Den Haag 2015) 1.

¹³⁰ F. Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenscht?* (Amsterdam 1945) Passim; G.H.L. Zeegers, *Een ernstige beslissing, een aantal aspecten van de veranderingen in de Nederlandsch-Duitse verhoudingen als gevolg van dezen oorlog* (Amsterdam 1945) Passim; W.J. Jongmans en H.G.J. Sax, *Delfstoffen in het Nederlandsch-Duitse grensgebied* (Amsterdam 1945) Passim; H.J. Keuning, *Nederlandsch-Duitse grenslanden: een geografische belichting van het annexatieprobleem.* (Amsterdam 1945) Passim.

bovendien aanspraak maken Duitse grond vanwege gederfd inkomen.¹³¹ Hij stelde daarom voor dat een groot deel, voornamelijk gesitueerd in de Britse bezettingszone, van Duitsland geannexeerd moest worden. Verder zou een groot deel van Duitsland, waaronder het gehele Ruhrgebied, onder mandaat van verschillende buurlanden vallen.¹³² Het onderliggende argument van Zeegers was dat Duitsers in het te annexeren gebied nog heropgevoed konden worden. Zeegers vond dat Nederland bij uitstek geschikt was de heropvoeding van het Duitse volk op zich te nemen door de kennis en ervaring die Nederland had opgedaan in de koloniën.¹³³ De studie van Zeegers laat zien dat het aan ambitie in Nederland niet ontbrak. De eisen van Zeegers lijken voornamelijk onderbouwd vanuit expansiedrift en het vergroten van de Nederlandse rol in de internationale gemeenschap. Het belang van de Nederlands-Duitse handelsrelatie werd door Zeegers erkend, maar omdat Zeegers herstel van Duitsland niet snel verwachtte hechtte hij hier weinig waarde aan. De laatste zin van de uitgave maakt het nationalistische belang dat Zeegers propageerde overduidelijk kenbaar: “Moge onze geesten worden verlicht, opdat wij een beslissing zullen nemen, die heilzaam zal zijn voor alle betrokkenen en in het bijzonder voor ons vaderland.”¹³⁴

Een andere publicatie is die van Frits Bakker Schut, destijds directeur van Rijksdienst voor het Nationale Plan. Zijn publicatie *Uitbreiding Nederlands grondgebied gewenst?* staat bekend als het Bakker-Schutzplan.¹³⁵ Bakker Schut benoemde vijf motieven voor het annexeren van Duits grondgebied: veiligheid, macht, historisch perspectief, schadevergoeding en bevolkingspolitiek.¹³⁶ Het veiligheidsmotief betrof een verdeling van economisch belangrijke gebieden onder verschillende buurlanden. Nederland zou op zijn minst het gebied rond Aken moeten annexeren. Het Ruhrgebied diende een condominium of mandaat van Westelijke mogendheden te worden. Bakker Schut had met de afscheiding van industriegebieden als doel, waardoor Duitsland geen eigen kolenproductie meer zou bezitten. Hierdoor zou het voor Duitsland onmogelijk zijn zich in het geheim te herbewapenen.¹³⁷ Bakker Schut benoemt in zijn publicatie het ideaalbeeld waarin hij Nederland economisch onafhankelijk zag worden door annexatie van economisch belangrijke gebieden.¹³⁸ Bakker Schut leek hiermee de correlatie tussen de Nederlandse en Duitse economieën te willen doorbreken. Nederland zou het volgens

¹³¹ Zeegers, *Een ernstige beslissing*, 30.

¹³² Zeegers, *Een ernstige beslissing*, 76 en 79.

¹³³ Zeegers, *Een ernstige beslissing*, 93-94.

¹³⁴ Zeegers, *Een ernstige beslissing*, 106.

¹³⁵ Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenst?*, Passim.

¹³⁶ Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenst?*, 9.

¹³⁷ Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenst?*, 11-12.

¹³⁸ Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenst?*, 12.

Bakker Schut ook wel alleen kunnen. De schadevergoedingsmotieven stelden een taxatie van Duits grondgebied voor. Door middel van een algemene grondtaxatie beargumenteerde Bakker Schut dat de schadevergoeding niet extravagant was. Zelfs wanneer het beoogde gebied inclusief Ruhrgebied zou worden toegekend aan Nederland zou het de schuldeis van de Nederlandse regering niet dekken.¹³⁹

De annexatieretoriek werd ondersteund door de wens van vergelding voor de geleden schade. Dit was een terugkerend thema in de verschillende publicaties. Deze ‘annexatieroes’ werd breed gedragen door het Nederlandse volk en zorgde voor een ingewikkelde politieke situatie.¹⁴⁰ Het werd rond 1947 duidelijk dat de geallieerden een geheel ander doel nastreefden dan het opsplitsen van Duits grondgebied.

Gestolen goederen en middelen

Tijdens de Tweede Wereldoorlog had Nazi-Duitsland grote hoeveelheden goederen gestolen uit Nederland. Dit werd gedaan om de Duitse oorlogseconomie te versterken en om de bezettingsmacht van goederen te voorzien. De Duitsers namen vooral grondstoffen en voedingsmiddelen in beslag. Ook werden enkele fabrieken en machines ontmanteld en naar Duitsland verscheept. Het aantal geplunderde fabrieken werd na de oorlog sterk overschat, de oorlogsbuit viel in het niets tegen de totale industriële bezittingen in Nederland.¹⁴¹ Met betrekking tot het Ruhrgebied is voornamelijk de vordering van binnenvaartschepen van groot belang. Volgens een publicatie van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer telde Nederland ongeveer 20.000 binnenvaartschepen die na de Duitse inval als krijgsbuit werden verklaard. Na afloop van de oorlog betrof de schade aan Rijn- en binnenvaartuigen, binnenvissersvaartuigen en drijvend materieel ongeveer 13.000 schepen.¹⁴² De binnenvaartschepen werden tijdens de oorlog onteigend door de Kriegsmarinedienststelle in Rotterdam en gebruikt voor transport van goederen en oorlogsmateriaal. Binnenvaartschepen werden ook vernietigd om te voorkomen dat ze door het verzet of de geallieerden gebruikt konden worden. Nederlandse binnenvaartschepen werden na de Tweede Wereldoorlog tot in

¹³⁹ Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands Grondgebied Gewenscht?*, 17-18.

¹⁴⁰ Duynstee en Bosmans. *Het kabinet Schermerhorn-Drees*, 705.

¹⁴¹ H.A.M. Klemann, ‘Did the German occupation (1940-1945) ruin Dutch industry?’ *Contemporary European History* 17 (4) 473-474.

¹⁴² Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ‘Overzicht van oorlogsschade en herstel in diverse gebieden en steden in Nederland.’ (1950) Inzage: Nationaal Archief, ‘Inventaris van het archief van de Centrale Sector van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, (1938) 1940-1981 (1987)’, Toegangsnummer 2.17.03, inventarisnummer 2127, aldaar 2.

Noorwegen teruggevonden. De terugvordering van Nederlandse binnenvaartschepen gebeurde kort na de bevrijding door de Marine Commissie Teruggave Vaartuigen (MCTV), later de Bureau Terugvoering Vaartuigen (BTV) wat onder het ministerie van Verkeer en Waterstaat viel.¹⁴³ Veel binnenvaartschepen werden nooit teruggevonden, omdat deze ontmanteld of vernietigd waren.

Buitenlandse directe investeringen (FDI) in Duitsland

Vóór de Tweede Wereldoorlog hadden veel Nederlandse bedrijven geïnvesteerd in de Duitse industrie. Bedrijven als Royal Dutch Shell, Unilever, Philips en AKU (tegenwoordig AkzoNobel) hadden grote belangen in de Duitse economie. Naast de verschillende bedrijven hadden ook Nederlandse banken kapitaalinvesteringen in Duitsland. Duitsland was tevens een belangrijke afzetmarkt. Na de Tweede Wereldoorlog werden de bedrijven geconfronteerd met bezettingsmachten die strikte bezettingsbepalingen stelden. Het terugvorderen van investeringen, in gebruik nemen van eigendommen in Duitsland en het handel drijven met Duitsland werden een ingewikkelde zaak. Handel met Duitsland was tot 1948 zo goed als onmogelijk door handelsbeperkingen.¹⁴⁴ Naast handelsbeperkingen waren er ook discussies over de rollen die bedrijven hadden gespeeld tijdens de Tweede Wereldoorlog. Unilever had bijvoorbeeld de handel met Duitsland voortgezet en actieve dochterondernemingen in Duitsland. Unilever had ook een belangrijke rol gespeeld in het helpen van de Britse en Nederlandse regeringen ten tijde van de oorlog. Hiermee had het veel goodwill gecreëerd bij de regeringen. Door maatschappelijke betrokkenheid wist Unilever uiteindelijk, met hulp van de Britse regering, onderzoek naar activiteiten in Duitsland te voorkomen.¹⁴⁵ In het door de Sovjet-Unie gecontroleerde gebied hadden Westerse multinationals minder geluk. De Sovjet-Unie bestempelde multinationals als de bron van het fascisme en nationaliseerde bedrijven zonder enige vorm van compensatie.¹⁴⁶

De Nederlandse regering wist met betrekking tot buitenlandse directe investeringen niet doeltreffend te handelen. Een initiatief van de Nederlandse overheid om de vastgelopen handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland te stimuleren middels een Trustmaatschappij kwam moeizaam op gang. De Trustmaatschappij had als doel om het handelsverkeer met

¹⁴³ H. Jehee 'Vordering en teruggave binnenvaartschepen na WO II' in *Binnenvaart in WO II* (Dordrecht 1995) 16-18.

¹⁴⁴ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 129.

¹⁴⁵ Wubs, *Unilever between Reich and Empire*, 200-201.

¹⁴⁶ Wubs, *Unilever between Reich and Empire*, 224.

Duitsland op gang te brengen. Het bedrijfsleven had de overheid hard nodig, doordat communicatie met Duitsland enkel werd toegestaan via het Nederlandse leger.¹⁴⁷ Uiteindelijk werden de meeste handelsbelemmeringen voor Nederland na de Conferentie van Londen opgeheven zoals te lezen was in **hoofdstuk 3**. Investerings werden zeker gesteld en het handelsverkeer werd geleidelijk weer hervat.

Conclusie deelvraag IV

De deelvraag “Welke compensatie-eisen met betrekking tot het Ruhrgebied leefden er in Nederland voor de geleden schade in de jaren na de Tweede Wereldoorlog?” is beantwoord aan de hand van de verschillende eisen besproken in dit hoofdstuk. De annexatieplannen werden voornamelijk bedacht vanuit nationaal perspectief. Dit was niet bijzonder, zoals in **hoofdstuk 4** is aangegeven hadden de meeste landen een nationaal georiënteerd beleid vlak na de oorlog. Er werd weinig aandacht besteed aan haalbaarheid en de eisen die andere landen stelden. Uiteindelijk bleken de Nederlandse eisen voor Duits grondgebied te ambitieus en niet verenigbaar met wensen van de bezettingsmachten. Het gebied dat in aanmerking kwam voor annexatie lag voornamelijk in de Britse bezettingszone. Zoals beschreven in **hoofdstuk 4** wilde Groot-Brittannië zo min mogelijk investeren in haar bezettingszone en herstelbetalingen onttrekken uit het Ruhrgebied. Frankrijk wilde het Ruhr- en Rijngebied zelf annexeren ofwel beheren. De Verenigde Staten wilde het Ruhrgebied van zware industrie ontdoen en omvormen tot agrarisch gebied. Later werd, zoals in **hoofdstuk 4** is beschreven, de revitalisatie van economisch belangrijke industriële gebieden Amerikaans beleid. De Nederlandse annexatieplannen hadden gezien de internationale context weinig kans van slagen. Gestolen middelen werden, indien nog in tact, teruggebracht naar Nederland. Dit leverde weinig weerstand op, omdat het terugbrengen van eigendommen naar de rechtmatige eigenaar niet als controversieel werd gezien in internationale context. Het terugvorderen van investeringen lag ingewikkeld. Er moest worden aangetoond dat investeringen niet betrokken waren bij of ondersteunend waren aan Nazi-Duitsland. In de bezettingszone van de Sovjet-Unie werden bezittingen genationaliseerd zonder compensatie. Het Nederlandse bedrijfsleven probeerde via een Trustmaatschappij de handelsverkeer weer mogelijk te maken met hulp van de Nederlandse regering.

¹⁴⁷ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 144-147.

6. Reactie en beleid van de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied

Na de Tweede Wereldoorlog had de Nederlandse regering een probleem. Nederland had Duitsland nodig om economisch te herstellen. Nederland wilde echter ook schadevergoedingen en garantie voor veiligheid tegen mogelijke toekomstige Duitse agressie. Zoals eerder geconstateerd in **hoofdstuk 4** bestond er verdeeldheid, op nationaal niveau en op internationaal niveau tussen de geallieerde landen, over hoe om te gaan met Duitsland. De Nederlandse regering vormde hier geen uitzondering op. Dit leidde tot een ambivalente politiek ten opzichte van Duitsland.¹⁴⁸ Dit hoofdstuk behandelt het regeringsbeleid door de verschillende Nederlandse regeringen na de Tweede Wereldoorlog.

Regeringsbeleid tijdens de Londense kabinetten (1940-1945)

Historicus Melchior Bogaarts stelt dat de Nederlandse regering in ballingschap aanvankelijk in meerderheid geen voorstander was van annexatie van Duits grondgebied. Annexatie werd pas in 1944 regeringsbeleid toen de regering vernam dat Duitsland voornemens was Nederland gedeeltelijk onder water te zetten.¹⁴⁹ Minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens stuurde op 28 oktober 1944, voorafgaand aan de Conferentie van Jalta, een memorandum aan de Verenigde Staten, Sovjet-Unie en Groot-Brittannië om de Nederlandse eisen met betrekking tot schadevergoeding kenbaar te maken. Naast herstelbetalingen stelde de Nederlandse regering voor Duits grondgebied als alternatieve vergoeding te stellen, voor schade die Duitsland niet op andere manier kon vereffenen.¹⁵⁰ Dit onderbouwde Van Kleffens door aan te geven dat door verwoesting van Nederland door Duitsland, economisch herstel praktisch onmogelijk was.¹⁵¹ Wielenga stelt dat Van Kleffens de annexatieretoriek vergrootte door burgers te laten participeren over de omvang, plaats en uitvoering.¹⁵² De annexatieplannen van Van Kleffens waren niet specifiek op het Ruhrgebied gericht. Dit had voornamelijk te maken met de verwachtingen die bestonden over het Ruhrgebied. Minister van Handel, Industrie en Landbouw Hans Gispén stelde: ‘dat economisch gezien, België, Frankrijk en daarnaast ook nog Zwitserland waarschijnlijk het voornaamste afzetgebied voor den Nederlandschen export zouden worden, daar Duitsland voorloopig zou uitvallen, zeker, indien de Rijn en Ruhr op

¹⁴⁸ Klemann, *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog?*, 58.

¹⁴⁹ Bogaarts, ‘Land in zicht’, 1.

¹⁵⁰ F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans. *Het kabinet Schermerhorn-Drees: 24 juni 1945-3 juli 1946* (Assen 1977) 697.

¹⁵¹ Bogaarts, ‘Land in zicht’, 1.

¹⁵² F. Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945* (Amsterdam 1999), 34.

eenigerlei wijze van Duitsland zouden worden gescheiden.”¹⁵³ De uitspraken van minister Gispén laten zien dat enkele ministers overtuigd waren dat er zonder economisch belang weinig op tegen was om Duits grondgebied te annexeren.

Regeringsbeleid tijdens kabinet-Schermerhorn - Drees (1945-1946)

Onder kabinet-Schermerhorn – Drees kwam er volgens Wielenga een ware pamflettenlawine over annexatie van Duits grondgebied op gang, ondanks een papierschaarste.¹⁵⁴ De aanmoediging van het volk voor annexatie van Duits grondgebied maakte een koerswijziging op het annexatievraagstuk voor latere regeringen ingewikkeld. De Nederlandse verhouding tot Duitsland werd hoofdzakelijk bepaald door de vraag: ‘hoe en in welke mate Duitsland de geleden schade zou vergoeden?’ In de regeringsverklaring van 27 juni 1945 werd door Koningin Wilhelmina en minister-president Schermerhorn aangegeven dat: “Het Nederlandsche volk heeft (met Duitsland) een rekening te vereffenen op schier elk gebied. Wij zullen daarbij voor onze rechten strijden en niet dulden, dat daaraan tekort wordt gedaan terwille van de wederopbouw van het Duitse bedrijfsleven. De Nederlandsche Regeering zal bij de geallieerde mogendheden haar eischen tot schadevergoeding indienen en in het bijzonder krachtig aandringen op teruggave van door de Duitschers gestolen goederen en vervanging daarvan door andere goederen, indien zij niet meer te achterhalen zijn.”¹⁵⁵

Tijdens de regeringsperiode Schermerhorn - Drees bleken drie onderwerpen veel besproken, met name door het kabinet en de publieke opinie: de schadevergoeding door Duitsland, een eventueel Nederlandse bezetting van Duitsland en de annexatie van Duits grondgebied.¹⁵⁶ De Nederlandse regering nam in deze regeringsperiode geen besluit over het te annexeren gebied door verdeeldheid in de coalitie. De partij van vicepremier Drees, de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), was sterk tegen annexatie. In de regeringsverklaring van 27 juni 1945 gaf minister-president Schermerhorn daarom aan dat annexatie een zaak was, “die gedragen of verworpen moet worden door het zedelijk besef en het zakelijk inzicht van ons volk, dat de Regeering er prijs op stelt te bevorderen, dat door een openbare discussie de

¹⁵³ J.H. Zeeman, ‘Aantekening van de medewerker van de directie Handelsakkoorden van het ministerie van Handel, Nijverheid en Landbouw Zeeman voor de directeur voor de Handelsakkoorden Lamping, 20 maart 1945’. Inzage: Nationaal Archief, Archief van het ministerie van Handel, Nijverheid en Landbouw 1940-1945, toegangsnummer 2.06.078, invoernummer 927, Passim.

¹⁵⁴ Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 34.

¹⁵⁵ H.M. Koningin Wilhelmina en W. Schermerhorn, *Herstel en Vernieuwing. Radiotoespraken van H.M. Koningin Wilhelmina en Z. Ex. Prof. Ir. W. Schermerhorn, Minister-President, op 27 Juni 1945* (Rotterdam 1945) 9.

¹⁵⁶ Duynstee en Bosmans. *Het kabinet Schermerhorn-Drees*, 695.

publieke meening zich hierover in bezonkenheid vormen kan.”¹⁵⁷ Wielenga noemt het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot annexatie inconsequent. Hij beschrijft dat de Nederlandse regering met de annexatieplannen 119.000 Duitsers zou binnenhalen, maar met een eerdere wet van minister van Justitie Kolfschoten juist aanstuurde op deportatie van in Nederland wonende Duitsers.¹⁵⁸ Het regeringsbeleid lijkt gezien de regeringsverklaring nationalistisch en vooral vanuit een populistische invalshoek gekozen. Er is leek weinig bewustzijn met betrekking tot de internationale context en de eisen vanuit andere landen.

Met betrekking tot het bedrijfsleven en buitenlandse directe investeringen wilde minister van Financiën Liefink laten onderzoeken of bedrijven betrokken waren geweest bij ontoelaatbaar gedrag tijdens de bezetting door Nazi-Duitsland. Unilever was een van de bedrijven die onderzocht moest worden. Onderzoek naar Unilever werd uiteindelijk uitgesteld, omdat Unilever haar management in Londen plaatste.¹⁵⁹ Wubs benoemt dat de Nederlandse regering uiteindelijk meer gericht was op het herstellen van de Nederlandse economie dan het achterhalen wie er fout was geweest tijdens de oorlog.¹⁶⁰ Uiteindelijk werden slechts een aantal kleine bedrijven door de *Politieke Recherche Afdelingen Collaboratie* vervolgd voor economisch samenwerken met Nazi-Duitsland. Unilever, Shell en Philips werden nooit onderzocht.¹⁶¹ Dit beleid zorgde voor weinig belemmeringen voor bedrijven die tijdens de Duitse bezetting in meer of mindere mate hadden samengewerkt met Duitsers.

Regeringsbeleid tijdens kabinet-Beel I (1946-1948)

Tijdens het kabinet-Beel I vond een kentering plaats in het regeringsbeleid ten aanzien van het Ruhrgebied. Waar annexatie van grondgebied en controle van het Ruhrgebied in de eerste jaren nog ambitieus werd nagestreefd, werd het duidelijk dat Nederland weinig mocht verwachten van de internationale conferenties met betrekking tot annexatie. Tijdens de eerste bijeenkomst van de Trustmaatschappij gaf minister van Financiën Gerardus Huysmans ten overstaande van leidende figuren uit de financiële, industriële en handelswereld aan, dat Nederland economisch niet zonder Duitsland kon bestaan.¹⁶² Toch was de regering tijdens kabinet-Beel I niet altijd zo duidelijk over haar standpunt met betrekking tot Duitsland.

¹⁵⁷ Koningin Wilhelmina en Schermerhorn, *Herstel en Vernieuwing*, 9.

¹⁵⁸ Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 31 en 33.

¹⁵⁹ Wubs, *Unilever between Reich and Empire*, 208.

¹⁶⁰ Wubs, *Unilever between Reich and Empire*, 209.

¹⁶¹ Wubs, *Unilever between Reich and Empire*, 209.

¹⁶² Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 143.

Minister van Buitenlandse Zaken Baron Pim Van Boetzelaer stuurde op 14 januari 1947 een memorandum namens de regering aan de Tweede Kamer. Het betrof een uiteenzetting van punten die de Nederlandse regering inbracht tijdens het vredesoverleg in 1947 te Londen.¹⁶³ Bogaarts vat het memorandum met betrekking tot het Ruhrgebied samen: “Nederland [had] aangedrongen op beperking van de bezettingsmacht, vereniging van de zónes [...] Een apart regime voor de controle op het Rijn-Roergebied voor een beperkte tijd, waarin Nederland moest kunnen deelnemen, werd door Nederland wenselijk geacht [...] Inschakeling van Duitsland in de Europese economie werd noodzakelijk genoemd, waarnaast Nederland echter ook eisen op territoriaal en economisch (tijdelijk beheer van Duitse kolen- en kalimijnen door Nederland) terrein formuleerde.”¹⁶⁴ Het herstel van de economisch belangrijke gebieden in Duitsland komt hierin duidelijk naar voren, de Nederlandse regering had nog wel veel noten op de zang met betrekking tot territoriale en economische eisen. Verdeeldheid over het Duitse vraagstuk blijkt uit de tegenstrijdigheid tussen het memorandum door minister Van Boetzelaer en de uitspraken door de minister Huysmans tijdens de bijeenkomst van de Trustmaatschappij.

Nederland werd als onderdeel van de Benelux vanaf 1948 betrokken bij de geallieerde besprekingen over Duitsland. Volgens de ambassadeur voor Nederland in Brussel, W.G. van Harinxma thoe Slooten, was Groot-Brittannië tegen deelname van Nederland door de hoge eisen die de Nederlandse regering stelde.¹⁶⁵ Tijdens de Zesmogendhedenconferentie was ‘Regeerings-commissaris in algemeenen dienst’ Hans Hirschfeld een van de vertegenwoordigers namens de Benelux. Met betrekking tot het Ruhrgebied deed Hirschfeld het voorstel dat de Benelux stemgerechtigd lid zou worden in de controle-organisatie over het Ruhrgebied.¹⁶⁶ De Nederlandse delegatie bepleitte uit veiligheidsoverwegingen dat nationalisatie van de industrie in het Ruhrgebied geen voorkeur had. Dit ging volgens Hirschfeld tegen het Britse standpunt in.¹⁶⁷ Hirschfeld schreef in zijn verslag dat “[D]e politieke ontwikkelingen van de laatste tijd de kans op verwezenlijking van onze territoriale claims

¹⁶³ HTK 1946-1947, ‘Memorandum van de Nederlandse Regering nopens het door de geallieerde mogendheden ten aanzien van Duitsland te voeren beleid’, passim.

¹⁶⁴ M.D. Bogaarts, ‘Nederland aan de wieg van de Duitse Bondsrepubliek. De Londense Zeslandenconferentie en de onwetendheid van de Staten-Generaal’ in: *Politiek(e) Opstellen 1984-1985, Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit Rechtsgeleerdheid*, nr. 5, (Nijmegen 1985) 4.

¹⁶⁵ W.G. Harinxma thoe Slooten, ‘Het Duitse vraagstuk’ Brussel, 25 februari 1948. Inzage: Nationaal Archief, ‘Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet voor de Minister-President (KMP)’ Toegangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 30, 351.88 (43):32 (1)075, aldaar 1.

¹⁶⁶ H.M. Hirschfeld, ‘Bijdrage voor het verslag van besprekingen te Londen over Duitsland. 26 februari tot 6 maart 1948’, 10 maart 1948. Inzage: Nationaal Archief, ‘Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet voor de Minister-President (KMP)’ Toegangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 30, 351.88 (43):32 (1)075, aldaar 6-7.

¹⁶⁷ Hirschfeld, ‘Bijdrage voor het verslag van besprekingen te Londen over Duitsland’, 8.

vrijwel tot nul heeft gereduceerd. Afgezien van de vraag of het stellen der territoriale claims destijds verstandig was, zo menen wij er op te moeten wijzen dat het thans van wijsheid zou getuigen, indien wij een acceptabele vorm zouden kunnen vinden, om deze claims te kunnen laten vallen”.¹⁶⁸ Hirschfeld vroeg hiermee een duidelijk standpunt vanuit de Nederlandse regering met betrekking tot annexatie, voornamelijk omdat de haalbaarheid van de Nederlandse eisen nihil was. Hirschfeld sloot zijn notitie af met: “West-Duitsland behoort tot West-Europa en dat West-Duitsland politiek en economisch aan West-Europa gebonden zal worden”.¹⁶⁹ Dit werd door Van Boetzelaer bevestigd. Hij merkte op dat de geallieerden volledig gericht waren op de opbouw van een West-Duitse staat.¹⁷⁰ Tijdens de Zesmogendhedenconferentie werd duidelijk dat de Nederlandse claims op Duits grondgebied niet ingewilligd zouden worden. De Verenigde Staten accepteerde enkel grenswijzigingen die geen economisch verlies voor Duitsland zouden betekenen.¹⁷¹ Van grootschalige annexatieplannen zoals Zeegers en Bakker Schut hadden voorgesteld was niets meer over. De Nederlandse regering had haar hoop op het annexeren van een gedeelte van het Ruhrgebied laten varen. Wielenga schrijft dat de Nederlandse regering in de tijd na 1948 van mening bleef dat Duitsland nog niet voldoende boete had gedaan voor de schade aangericht tijdens de Tweede Wereldoorlog.¹⁷² De regering had door zich blind te staren op annexatie en schadevergoedingen uit het oog verloren hoe belangrijk Duitsland was voor Nederlands herstel, doordat eisen niet vervuld werden bleef er een gevoel van tekortdoening bestaan.

Regeringsbeleid tijdens kabinet-Drees I (1948 - 1951)

Wielenga schrijft dat de Nederlandse regering uiteindelijk met 69 vierkante kilometer Duits grondgebied genoeg moest nemen. Niemand was daar tevreden mee. In de publieke opinie was nog altijd een groot deel van de Nederlanders (41%) vóór annexatie, 10.000 Duitsers kwamen op Nederlands grondgebied te wonen en juridisch zou het moeilijkheden opleveren voor minderheden in het gebied.¹⁷³ De Nederlandse regering werd ook verweten geen gehoor te hebben gegeven aan het feit dat Duitsland in 1948 de gebiedsaanspraken had willen inruilen voor economische concessies. Het Nederlandse regeringsbeleid werd ook bekritiseerd door de Tweede Kamer. De PvdA-fractie stelde dat het Nederlandse beleid ten aanzien van Duitsland

¹⁶⁸ Hirschfeld, ‘Bijdrage voor het verslag van besprekingen te Londen over Duitsland’, 12-13.

¹⁶⁹ Hirschfeld, ‘Bijdrage voor het verslag van besprekingen te Londen over Duitsland’, 14.

¹⁷⁰ Ministerraad, ‘Ministerraad 5 en 12 juli 1948’ Inzage: Nationaal Archief, ‘Inventaris van de archieven van de Raad van Ministers [Ministerraad], 1823-1997’, Toegangsnummer 2.02.05.02, inventarisnummer 244, aldaar punt 4.

¹⁷¹ Bogaarts, ‘Land in zicht’, 11.

¹⁷² Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, passim.

¹⁷³ Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 36.

zich zou moeten richten op het democratisch en economisch herstel van Duitsland.¹⁷⁴ De KVP vond juist dat het resultaat van de onderhandelingen te mager had uitgepakt.¹⁷⁵

Conclusie deelvraag V

De vijfde deelvraag luidt: “Welke veranderingen zijn er de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog waar te nemen in de Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied en hoe zijn deze te verklaren?” Om de deelvraag te beantwoorden, is gekeken welk beleid er door de verschillende regeringen is geuit en uitgevoerd. De verschillende Nederlandse regeringen hebben vrijwel allemaal aandacht besteed aan het annexeren van Duits grondgebied, terwijl het al snel duidelijk was dat dit weinig kans van slagen had. Het Ruhrgebied speelde hierin door de tijd heen een wisselende rol. De roep om vergelding maakte langzaam plaats voor het inzicht dat herstel van de Duitse economie essentieel was voor Nederlands herstel. Het omzetten van deze inzichten naar regeringsbeleid werd bemoeilijkt door de propaganda vóór annexatie en vergelding door eerdere regeringen.

Tijdens de Londense kabinetten was onder andere Van Kleffens er niet van overtuigd dat Duitsland zou herstellen na de oorlog. Het Ruhrgebied was daardoor, net als herstel van de Duitse economie, in de visie van Van Kleffens in mindere mate van belang voor Nederland. Tijdens het kabinet-Schemerhorn – Drees werd annexatie een belangrijk uitgangspunt voor de regering. Dit was bijzonder, aangezien positief resultaat op deze eis weinig hoopvol was gezien de internationale context zoals te lezen is in **hoofdstuk 3 en 4**. Tijdens kabinet-Beel I was het de regering duidelijk dat annexatie tot niets zou leiden en dat Nederland de Duitse economie keihard nodig had om te herstellen. De regering nam tijdens deze regeerperiode geen duidelijk standpunt in ten opzichte van Duits economisch herstel en de positie van Nederland ten opzichte van Duitsland. Dit kwam door de tweestrijd in de regeringspartijen tussen enerzijds compensatie voor oorlogsschade en anderzijds herstel van de beide economieën. Tijdens kabinet-Drees I liet de regering de eis voor annexatie grotendeels varen, de publieke opinie bleef grotendeels (41%) vóór annexatie. Het regeringsbeleid veranderde dus geleidelijk naar een minder sterke wens voor annexatie, de publieke opinie zorgde ervoor dat de politiek annexatie niet los kon laten. Dit kwam door de Nederlandse propaganda vóór annexatie in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog.

¹⁷⁴ HTK 1948-1949, 5 april 1949, G. Ruygers (PvdA), 1392-1395.

¹⁷⁵ HTK 1948-1949, 6 april 1949, J.H. Maenen (KVP), 1404.

7. Conclusie: welk beleid hanteerde de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog

In de verschillende hoofdstukken is de context beschreven waarin de Nederlandse regeringen hun beleid formuleerden en uitvoerden.

In **hoofdstuk 2** is de relatie tussen Nederland en Duitsland beschreven. De relatie gaat ver terug en laat wederzijdse afhankelijkheid zien. Het Ruhrgebied en de Nederlandse havens waren sterk met elkaar verbonden.

In **hoofdstuk 3** zijn verschillende conferenties behandeld die sterke invloed hadden op de handelsmogelijkheden tussen Nederland en Duitsland. De beperkingen die de splitsing van Duitsland in bezettingszones, de regelgeving met betrekking tot handel en de focus op het in bedwang houden van Duitsland met zich meebrachten, waren desastreus voor Nederland. De Zesmogendhedenconferentie in Londen bood perspectief voor Nederland. Handelen met Duitsland werd eenvoudiger middels het Ruhrstatuut. West-Europese landen werden door financiële steun uit de Verenigde Staten geholpen met herstellen na de oorlog.

In **hoofdstuk 4** zijn de intenties en reacties van de ‘Big Four’ behandeld. Na het einde van de Tweede Wereldoorlog lag de focus van de verschillende grootmachten voornamelijk bij het nationale belang. Er was weinig focus op samenwerking. De Sovjet-Unie, een bondgenoot uit noodzaak, had met haar communistische beleid weinig overeenkomsten met het kapitalistische Westen. Met name na de Zesmogendhedenconferentie kwam er meer lucht voor Nederland, doordat de Verenigde Staten zich gingen inzetten op economisch herstel van West-Duitsland en de Marshallhulp zijn intrede deed. Frankrijk en Groot-Brittannië volgden het beleid van de Verenigde Staten.

In **hoofdstuk 5** zijn de Nederlandse compensatievraagstukken behandeld. Nederland wilde de geraamde oorlogsschade van 26 miljard gulden op Duitsland verhalen. Er bestonden plannen voor annexatie van Duits grondgebied, het herstellen van handelsbelangen en het terughalen van gestolen goederen. Deze tegengestelde doelen laten het tweeslachtige regeringsbeleid zien. Het Nederlandse bedrijfsleven wist de regering te activeren en samen de Trustmaatschappij op te zetten. Hierin werden overheidsbelangen gecombineerd met bedrijfsbelangen met betrekking tot de handel met Duitsland.

Het Nederlandse regeringsbeleid is in **hoofdstuk 6** behandeld. Het dualistische regeringsbeleid zorgde voor beperkte resultaten. Door de aanhoudende roep om vergelding en boetedoening door Duitsland, zette de Nederlandse regering geregeld te weinig in op de

economisch herstel van Duitsland. Hierdoor maakte het Nederlandse economisch herstel onmogelijk. Bovendien maakte Nederland zich hierdoor een ongewenste gast aan de geallieerde onderhandelingstafel, Nederland pas als onderdeel van de Benelux aanschuiven. Het bedrijfsleven werd door het regeringsbeleid gespaard; onder druk van het bedrijfsleven besloot de Nederlandse regering maar beperkt bedrijven te onderzoeken en te vervolgen op collaboratie tijdens de oorlog.

Conclusie Hoofdvraag

De hoofdvraag “Welk beleid voerde de Nederlandse regering met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog?” is niet eenduidig te beantwoorden. Dat legt ook direct het probleem bloot wanneer er gekeken wordt naar de effectiviteit van het regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied na de Tweede Wereldoorlog. Het beleid was inconsistent en het werd mede geleid door de grillen van de publieke opinie en het bedrijfsleven. Bovendien waren de Nederlandse eisen groot, zeker gezien de internationale context waarin meer landen iets wilden bemachtigen.

Vanaf 1944 regeerde de Nederlandse regering, net als andere landen, voornamelijk vanuit nationaal belang. Nederland zag in België, Frankrijk en Zwitserland belangrijke toekomstige handelspartners in het onfortuinlijke geval dat het Ruhrgebied afgescheiden zou worden van Duitsland. De afscheiding werd nooit de realiteit en Nederland bleef voor economisch herstel afhankelijk van Duitsland. Vanaf 1945 werden annexatieplannen steeds meer gepropageerd en zag de Nederlandse regering controle over het Ruhrgebied middels een gedeeld mandaat als beste oplossing. Vanaf 1947 begon de Nederlandse regering open kaart te spelen, annexatie was in de internationale context niet haalbaar. De gebieden die Nederland wilde annexeren waren economisch waardevol, dit stond haaks op het beleid dat de Verenigde Staten voerde met betrekking tot het latere West-Duitsland. Kenmerkend voor de spagaat waarin de Nederlandse regering zich had gewerkt is de informatie die minister van Buitenlandse Zaken Van Boetzelaer gaf over annexatiemogelijkheden aan de Tweede Kamer terwijl hij al wist dat er enkele dagen eerder, tijdens de Conferentie van Londen, tegen was besloten. Doordat Nederland het nationale belang een lange tijd voorop bleef stellen en vasthield aan de verschillende annexatieplannen maakte Nederland zich niet geliefd bij de buurlanden en bezettingsmachten. Dit beperkte het resultaat van de Nederlandse onderhandelingen.

De Nederlandse regering heeft met betrekking tot het herstellen van de handel met Duitsland niet doortastend opgetreden. Het was zeer langzaam met het oprichten van de Trustmaatschappij, waarmee het bedrijfsleven in contact kon komen met Duitsland. De regering had bovendien weinig te zeggen over Duitsland doordat het niet aan conferenties meedeed. Naast en weinig constructieve houding van de Nederlandse regering had het überhaupt weinig in te brengen. De door de regering verstuurde memoranda haalden weinig uit. Voor de verschillende bezettingsmachten was Nederland van weinig belang. Er waren grotere problemen zoals de financiële situatie van Groot-Brittannië en de oplopende spanning en onderlinge verdeeldheid tussen de verschillende bezettingsmachten. Het was pas na 1948 door het wegvallen van de bezettingsbepalingen in de bezettingszones, dat handel met Duitsland langzaam hersteld kon worden. De Nederlandse regering heeft onder andere door gebrek aan dollars weinig kunnen betekenen voor de handel met het Ruhrgebied. Het laat een algemeen beeld zien dat het beleid uit Den Haag weinig invloed had in internationale context. Nederland had te conformeren aan beleid vanuit Londen en Washington

Waar Nederlands regeringsbeleid wel consistent was, bleek het succesvol. Bij het terughalen van de Nederlandse binnenvaartschepen en andere gestolen goederen werden er successen behaald. Een consequent regeringsbeleid heeft hier aan bijgedragen. Vanaf de regeringstoespraak door Koningin Wilhelmina en minister-president Schermerhorn op 27 Juni 1945, is er ingezet op het terughalen van gestolen eigendom.¹⁷⁶ Er werden geen exorbitante eisen gesteld door Nederland, het bedrijfsleven steunde het terughalen van de goederen en het volk opinie werd niet opgehitst zoals bij het annexatievraagstuk.

Dit onderzoek laat zien dat het Nederlandse regeringsbeleid met betrekking tot het Ruhrgebied in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog twee doelen nastreefde. Eén doel was vergelding voor de oorlogsschade. Het inpikken van land was belangrijker dan een goede samenwerking met het belangrijkste achterland van Rotterdam, het Ruhrgebied. Het andere doel betrof Nederlands herstel. Dit was niet mogelijk zonder Duitsland. Door deze twee tegenstijdige doelen was het Nederlandse regeringsbeleid ambigue en inconsistent. Het maakte Nederland een land met veel eisen zonder dat het inspraak tijdens conferenties genoot. De vele regeringsmemoranda waren nationaal gezien zeer ongetwijfeld zeer waardevol, in internationale kringen waarschijnlijk niets meer dan het zoveelste boodschappenlijstje van een

¹⁷⁶ Koningin Wilhelmina en Schermerhorn, *Herstel en Vernieuwing*, passim.

land dat van weinig belang was voor de regeringen in Moskou, Washington en Londen die het beleid in Duitsland bepaalde.

Dit onderzoek is door de beperkte tijd en woordenlimiet niet uitputtend. De verschillende kabinetten na de Tweede Wereldoorlog hebben enorm veel vergaderd over het Duitse vraagstuk. Voor elk kabinet is een epistel te schrijven over het Duitse vraagstuk en het Ruhrgebied. Verder onderzoek zou specifiek in kunnen gaan op een van de kabinetten.

8. Literatuur

Primaire bronnen

Amsterdamsche Bank, 'Economische en financiële toestand van Nederland, Derde kwartaal 1947 nr. 78, in: *Economische kwartaaloverzichten 1945 - 1949*. Publicatie van de Amsterdamsche Bank. Inzage: Nationaal Archief, 'Inventaris van de archieven van de Hoofdbank van de Amsterdamsche Bank NV en van hierbij gedeponeerde archieven, (1609) 1871-1964 (1993)', Toegangsnummer 2.18.32, inventarisnummer 914.

Churchill, Winston S, Franklin D. Roosevelt en Josef Stalin, 'Communiqué Issued at the End of the Conference' (Jalta 11 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. (Washington: The Office of the Historian) 740.0011 EW/2-1145, 968-974.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d500> (7-3-2023).

'Declaration of Warsaw Conference of Foreign Ministers (Warsaw, 24 June 1948)' in: *Soviet news*, nr. 1968, London: Press Department of the Soviet Embassy in London 1948, https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_of_the_foreign_ministers_warsaw_24_june_1948-en-d8d5d5c6-9325-43ec-8b5c-d61adf07070e.html (5-3-2023).

H.M. Koningin Wilhelmina en W. Schermerhorn, *Herstel en Vernieuwing. Radiotoespraken van H.M. Koningin Wilhelmina en Z. Ex. Prof. Ir. W. Schermerhorn, minister-president, op 27 Juni 1945*. Rotterdam: Sectie voorlichting militair gezag 1945, https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identificatie=EVD002:NIOD05_7903 (4-4-2023).

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal (hierna: HTK) 1947-1948, Liefstink. P, W. Van Boetzelaer, J. van den Brink, H. Vos en J.A. Jonkman, 'Goedkeuring van de Overeenkomst betreffende de van Duitsland te ontvangen herstelbetalingen, enz', Kamerstuknummer 825, ordernummer 3, Memorie van Toelichting, https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19471948/0000079723/1/pdf/SGD_19471948_0001519.pdf (7-1-2023).

HTK 1946-1947, Van Boetzelaer. W, 'Memorandum van de Nederlandse Regering nopens het door de geallieerde mogendheden ten aanzien van Duitschland te voeren beleid', Kamerstuknummer 383, ordernummer 1, https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19461947/0000076631/1/pdf/SGD_19461947_0001031.pdf (7-1-2023).

HTK 1945-1946, Lieftinck. P, 'Nota omtrent de resultaten van de Internationale Conferentie van Parijs inzake de Duitse herstellleveranties', kamerstuknummer 154 ordernummer 1, MvA.

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19451946/0000074585/1/pdf/SGD_19451946_0000463.pdf (7-1-2023).

HTK 1948-1949, Stikker. D.U. 'Nota stand van zaken met betrekking tot het Duitse vraagstuk', kamerstuknummer 1306 ordernummer 1.

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19481949/0000082633/1/pdf/SGD_19481949_0001634.pdf (7-1-2023).

HTK 1948-1949, Drees. W, J.H. Van Maarseveen en R. Wijer, 'Bevoegdheid tot het treffen van voorzieningen in verband met de verwezenlijking van bepaalde correcties in de Nederlands-Duitse grens', kamerstuknummer 1176 ordernummer 5,

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19481949/0000082179/1/pdf/SGD_19481949_0001273.pdf (7-1-2023).

HTK 1948-1949, Ruygers. G. (PvdA), 5 april 1949, 1392-1395.

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19481949/0000080978/1/pdf/SGD_19481949_0000292.pdf (18-4-2023).

HTK 1948-1949, Maenen. J.H. (KVP), 6 april 1949, 1404.

https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19481949/0000080979/1/pdf/SGD_19481949_0000293.pdf (18-4-2023).

Harinxma thoe Slooten, W.G. 'Het Duitse vraagstuk' Brussel, 25 februari 1948. Inzage: Nationaal Archief, 'Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet voor de Minister-President (KMP)' Toegangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 30, 351.88 (43):32 (1)075.

Hirschfeld, Hans M. 'Bijdrage voor het verslag van besprekingen te Londen over Duitsland. 26 februari tot 6 maart 1948', 10 maart 1948. Inzage: Nationaal Archief, 'Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet voor de Minister-President (KMP)' Toegangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 30, 351.88 (43):32 (1)075.

Marshall, G. 'The Secretary of State to the Embassy in France' (Washington 7 juni 1948) in: *foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*, The

- Office of the Historian, 740.00119 Council/6–748: Telegram 571.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v02/d214> (27-03-2023).
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ‘Overzicht van oorlogsschade en herstel in diverse gebieden en steden in Nederland.’ (1950) Inzage: Nationaal Archief, ‘Inventaris van het archief van de Centrale Sector van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, (1938) 1940-1981 (1987)’, Toegangsnummer 2.17.03, inventarisnummer 2127.
- Ministerraad (hierna: MR), ‘Ministerraad 5 en 12 juli 1948’ Inzage: Nationaal Archief, ‘Inventaris van de archieven van de Raad van Ministers [Ministerraad], 1823-1997’, Toegangsnummer 2.02.05.02, inventarisnummer 244.
- The Office of the Historian, ‘Communiqué of the London Conference on the Ruhr, December 28, 1948’ (Londen 1948) in: *Foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*. 740.00119 Control (Germany)/12–2848, 577-581.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v02/d370> (7-3-2023).
- The Office of the Historian, ‘Protocol on German reparations’ (Jalta 11 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. 740.0011 EW/2–1145, 982-983.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d500> (7-3-2023).
- The Office of the Historian, ‘Memorandum of suggested action items for the President’ (Malta 2 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. United States delegation documents, 567-569.
https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/pg_567 (14-3-2023).
- The Office of the Historian, ‘Agreement regarding entry of the Sovjet Union into the war against Japan’ (Jalta 11 februari 1945) in: *Foreign relations of the united states: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. 740.0011 EW/2–1145, 984.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d500> (7-3-2023).
- The Office of the Historian, ‘French views on the Treatment of Germany’ (locatie onbekend, ongedateerd) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*. Executive Secretariat Files, 307-309.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d216> (15-3-2023).

The Office of the Historian, 'Report on the London Conference on Germany' (Londen 1 juni 1948) in: *Foreign relations of the United States, 1948, Germany and Austria, volume II*. 309-312. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v02/pg_309 (7-3-2023).

The Office of the Historian, 'Roosevelt–Stalin meeting, February 4, 1945, 4 p.m., Livadia Palace' (Jalta 4 februari 1945) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945*, Bohlen Collection, 570-573.

Stettinius Jr. Edward Reilly, 'The Secretary of State to the President' (Washington 4 februari 1945) in: *Foreign relations of the United States: diplomatic papers, conferences at Malta and Yalta, 1945* (The Office of the Historian) 293-294. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d208> (15-3-2023).

United States, Department of State, Office of Public Affairs. Red. Velma Hastings Cassidy. *Germany, 1947-1949: The story in documents*. Washington: U.S. Gvt. Printing Office 1950.

Verslag der handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal (hierna: HEK) 1950-1951, Van Maarseveen. J.H, 'Vervanging van het Grenscorrectiebesluit 1949', Kamerstuknummer 1441 ordernummer 1441, https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19501951/0000086462/1/pdf/SGD_19501951_000112.pdf (7-1-2023).

Zeeman, J.H. 'Aantekening van de medewerker van de directie Handelsakkoorden van het ministerie van Handel, Nijverheid en Landbouw Zeeman voor de directeur voor de Handelsakkoorden Lamping, 20 maart 1945'. Inzage: Nationaal Archief, Archief van het ministerie van Handel, Nijverheid en Landbouw 1940-1945, Toegangsnummer 2.06.078, invoernummer 927.

Secundaire bronnen

Abelshauer, Werner. *Deutsche wirtschaftsgeschichte seit 1945*. Bonn: Der Bundeszentrale Für Politische Bildung, 2005.

Abelshauer, Werner. *Wirtschaft in Westdeutschland 1945-1948: Rekonstruktion und wachstumsbedingungen in der Amerikanischen und Britischen Zone*, Stuttgart: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1975.

- Applebaum, Anne. *Iron Curtain, The crushing of Eastern Europe 1944-1956*. New York: Doubleday, 2012.
- Bakker Schut, Frits. *Uitbreiding Nederlands grondgebied gewenst?* Amsterdam: Elsevier 1945.
- Bogaarts, Melchior. D. ““Land in zicht?” Een schets van de ontwikkelingen rondom de Nederlandse plannen tot verwerving van Duits grondgebied en van het tijdelijk beheer over Duitse economische hulpbronnen 1944-1963’ in: *Politiek(e) Opstellen 1982, Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit Rechtsgeleerdheid*, nr. 2 (Nijmegen 1982): 1-19.
https://www.ru.nl/publish/pages/660907/paginas_van_0003_-_politieke_opstellen_1982_bogaarts.pdf (4-4-2023).
- Bogaarts, Melchior. D. ‘Nederland aan de wieg van de Duitse Bondsrepubliek. De Londense Zeslandenconferentie en de onwetendheid van de Staten-Generaal’ in: *Politiek(e) Opstellen 1984-1985, Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit Rechtsgeleerdheid*, nr. 5 (Nijmegen 1985): 1-21.
https://www.ru.nl/publish/pages/660907/paginas_van_0005_-_politieke_opstellen_1984-1985_bogaarts.pdf (4-4-2023).
- Bogaarts, Melchior. D. ““Weg met de Moffen”, Een studie naar de uitwijzing van Duitse ongewenste vreemdelingen uit Nederland na 1945’ in: *Politiek(e) Opstellen 1984-1985, Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit Rechtsgeleerdheid*, nr. 1 (Nijmegen 1980): 1-18.
https://www.ru.nl/publish/pages/660907/paginas_van_0001_-_politieke_opstellen_1980_bogaarts.pdf (4-4-2023).
- Carden, Robert W. ‘Before Bizonia: Britain’s economic dilemma in Germany, 1945-46.’ *Journal of Contemporary History* 14, no. 3 (1979): 535–55.
- Cecil, Robert. ‘Potsdam and its legends’ *Royal Institute of International Affairs* (1944) 46, no. 3 (1970): 455–65.
- Creswel Michael en Marc Trachtenberg, ‘Britain, France and West Germany’, *Journal of Cold War Studies* Vol. 5, Nr. 3, (2003): 5-28.
- Damsté R.A. en Charles Albert Cocheret (red), *Nederland Herrezen 1945-1955*. Den Haag: Nationaal 5 Mei-comité, 1955.

- De Jong, Lou. *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 12 epiloog*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1969.
- Dickinson, Robert E. *The regions of Germany*, vol. 7, Londen: Routledge, 1945.
- Diebold Jr., William. 'The choice in the Ruhr' *Foreign Affairs* 27, nr. 1 (1948): 117–28.
- Duynstee Frans J.F.M. en Jacques Bosmans. *Het kabinet Schermerhorn-Drees: 24 juni 1945-3 juli 1946*. Assen: Van Gorcum, 1977.
- De Graaf, Beatrice. *Tegen de terreur. Hoe Europa veilig werd na Napoleon* (Amsterdam: Prometheus, 2019).
- Fontaine, Andre. 'Potsdam: A French view' *International Affairs* 46, no. 3 (1970): 466–74.
- Görtemaker, Manfred. 'Von den Londoner empfehlungen zum grundgesetz, ein kurzer überblick zur entstehung der Bundesrepublik Deutschland' (Berlijn: Bundeszentrale für politische bildung 2007). <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/grundgesetz-und-parlamentarischer-rat/38975/von-den-londoner-empfehlungen-zum-grundgesetz/> (5-3-2023).
- Greenwood, Sean. 'Bevin, the Ruhr and the division of Germany: August 1945 - December 1946' *The Historical Journal* 29, no. 1 (1986): 203–12.
- Hellema, Duco. *Neutraliteit & vrijhandel, De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen*. Utrecht: Het Spectrum, 2001.
- Hellema, Duco. *Nederland in de wereld: Buitenlandse politiek van Nederland*. Houten: Het Spectrum, 2010.
- Henig, Ruth B. *The peace that never was: A history of the League of Nations. Makers of the Modern World*. Chicago: Haus Publishing, 2019.
- Hughes, Matthew en Matthew S. Seligmann. *Does peace lead to war?: Peace settlements and conflict in the Modern Age*. Stroud: Sutton, 2002.
- Hughes, Gerald R. 'Unfinished business from Potsdam: Britain, West Germany, and the Oder-Neisse line, 1945–1962', *The International History Review* 27 nr. 2, 259-294.
- Huisman, Sjoerd. 'Hoe beleefde Nederland de Eerste Wereldoorlog?' (NPO: Hilversum 2017) <https://npokennis.nl/longread/7632/ho-beleefde-nederland-de-eerste-wereldoorlog> (25 februari 2023).

- Jehee, Hans. 'Vordering en teruggave binnenvaartschepen na WO II' in *Binnenvaart in WO II* oplage maart 1995 (Vereniging 'De Binnenvaart': Dordrecht 1995): 16-20.
https://collectiebinnenvaartmuseum.debinnenvaart.nl/specials_binnenvaart/1995-1_i_%20maart.pdf (02-04-2023).
- Kitchen, Martin. 'Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War.' *The Historical Journal* 30, no. 2 (1987): 415–36.
- Klein, Christopher. 'How the 'big three' teed up the Cold War at the 1945 Yalta Conference', History 25 juni 2020, <https://www.history.com/news/yalta-conference-big-three-wwii-cold-war#:~:text=With%20the%20end%20of%20World,of%20the%20post%2Dwar%20world> (31-03-2023).
- Klemann, Hein A.M. *Nederland 1938-1948: Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting*. Amsterdam: Boom, 2002.
- Klemann, Hein A. M. 'Did the German occupation (1940-1945) ruin Dutch industry?' *Contemporary European History*, vol. 17, nr. 4 (2008): 457–81.
- Klemann, Hein A.M. en Joep Schenk. 'Competition in the Rhine Delta: Waterways, railways and ports, 1870–1913', *The Economic History Review* vol. 66, nr. 3 (2013): 826-847.
- Klemann, Hein A.M. *Waarom bestaat Nederland eigenlijk nog? Nederland-Duitsland: Economische integratie en politieke consequenties 1860-2000* (Rotterdam 2006).
- Krop, Marnix (red.). *Burengerucht: Opstellen over Duitsland*. Wbs-Achtergronden. Deventer: Kluwer, 1978.
- Lak, Martijn. *Tot elkaar veroordeeld: De Nederlands-Duitse economische en politieke betrekkingen tussen 1945-1957*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2015.
- Lak, Martijn. 'The Netherlands has no interest in a poverty stricken, emaciated Germany'. Dutch-German financial relations, 1945-1957. *Historische Zeitschrift*. 307 (2018): 692-732.
- Lak, Martijn. 'The Rhine in ruins: The consequences of World War II for the Rhine shipping between the Netherlands and Germany, 1945 to 1957'. *Zeitschrift Für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History* 60, nr. 1 (2015): 75–96.
- Lange, Matthew. *Comparative-historical methods*. Londen: SAGE, 2013.

- McCauley, Martin. *Origins of the Cold War 1941-1949*. Londen: Routledge, 2016.
- Naimark, Norman. M. *The Russians in Germany, A history of the Soviet zone of occupation, 1945-1949*. Londen: Harvard University Press, 1997.
- ‘Nederland sinds Eerste Wereldoorlog rijker dan België’ Den Haag: CBS, 25 september 2015.
<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/39/nederland-sinds-eerste-wereldoorlog-rijker-dan-belgie> (20-5-2023).
- Ostermann, Christian F. *Between Containment and Rollback : The United States and the Cold War in Germany*. Stanford, California: Stanford University Press, 2021.
- Overy, Richard J. *Blood and Ruins: The Great Imperial War, 1931-1945*. Londen: Penguin Books, 2021.
- Plokhly, Serhii M. *Yalta: The price of peace*. New York: Viking, 2010.
- Pounds, Norman J.G. *The Ruhr: A study in historical and economic geography*. Londen: Faber and Faber, 1952.
- Schenk, Joep. *The Rhine and European security in the long nineteenth century*. Londen: Routledge, 2020.
- Schenk, Joep. *Havenbaronnen en Ruhrbonzen. Oorsprong van een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie tussen Rotterdam en het Ruhrgebied 1870–1914*. Rotterdam: Erasmus School of History, Culture and Communication (ESHCC), 2015.
- Shally-Jensen, Michael (ed.). *Defining documents in American history: The cold war (1945-1991)*. Salem Press, 2016.
- Smits, Hans. *Landjepik: De Nederlandse annexatie van Duitsland, 1945-1949*. Meppel: Just, 2012.
- Steininger, Rolf. ‘Die Rhein-Ruhr-frage im kontext Britischer Deutschlandpolitik 1945/46.’ *Geschichte und gesellschaft*, nr. 5 (1979): 111–66.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. ‘Ruhr’ (*Encyclopedia Britannica*, 2023)
<https://www.britannica.com/place/Ruhr> (28-2-2023).
- Van Blankenstein, Elisabeth. *Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht (1939-1945)*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg: Zeist 2006.
<https://www.cultureelerfgoed.nl/binaries/cultureelerfgoed/documenten/publicaties/2006/>

[01/01/defensie-en-oorlogsschade-in-kaart-gebracht-1939-1945/defensie-en-oorlogsschade.pdf](#) (7-4-2023).

Van Hook, James C. 'From socialization to co-determination: the US, Britain, Germany, and public ownership in the Ruhr, 1945–1951.' *The Historical Journal* 45, no. 1 (2002): 153–78.

Van Zanden, Jan Luiten. en Arthur van Riel, *Nederland 1870-1914 Staat, instituties en economische ontwikkeling*, Amsterdam: 2010.

Wemelsfelder, Jozias. *Het herstel van de Duits-Nederlandse economische betrekkingen na de Tweede Wereldoorlog*, Leiden: 1954.

Wielenga, Friso. *West-Duitsland: Partner uit noodzaak: Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955*. Utrecht: Het Spectrum, 1989.

Wielenga, Friso. *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945*. Amsterdam: Boom uitgevers, 1999.

Winkler, Heinrich A. *Der lange weg nach Westen I, Deutsche geschichte vom ende des alten reiches bis zum untergang der Weimarer Republik*. München: C.H. Beck, 2000.

Wubs, Ben. *Unilever between reich and empire, 1939-45: International business and national war interests*: Londen: Routledge, 2015.

Wurm, Clemens August. 'Britain and European integration, 1945-63' *Contemporary European History*, vol. 7, no. 2 (1998): 249–61.

Zeegers, G.H.L. *Een ernstige beslissing, een aantal aspecten van de veranderingen in de Nederlandsch-Duitse verhoudingen als gevolg van dezen oorlog*. Publicatie / Nederlandsche Comité Voor Gebiedsuitbreiding, Nr. 1. Amsterdam: Het Verguld Blazoen, 1945.